

OZNAKE RODOVA, STRUKA I SLUŽBI NA ODORAMA ORUŽANIH SNAGA

Željko Heimer *

UDK 355.14(497.5:4)
391.75:355(497.5:4)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 14.V.2007.

Prihvaćeno: 24.V.2007.

Sažetak

Označavanje različitih vojnih struka sastavni je dio ukupne simbolike vojne odore. Dva su temeljna različita vizualna sustava takvog označavanja – korištenjem različitih boja tzv. boja oružja te korištenjem figurativnih oznaka – značaka. U ovom radu prikazan je razvoj sustava označavanja rodova i struka u vojskama država u kojima se Hrvatska nalazila u XIX. i XX. stoljeću, te izbor iz sustava ovakvih oznaka u nekim današnjim vojskama u Europi. U Republici Hrvatskoj nisu još uvedene ovakve oznake. U Austrougarskoj koristilo se sustav kombinacijama boja za označavanje pripadnosti pukovnijama, a označavanje specijalnosti bilo je rudimentarno. U Jugoslaviji je propisan sustav temeljen na boji oružja te nekoliko značaka, broj kojih se do 2. svjetskog rata postepeno uvećavao. U NDH koristila se kombinacija boja i značaka, no uz česte izmjene sustava. Jedinice NOV i POJ također uvode sustav označavanja bojama, da bi nakon rata JNA uvela isključivo značke na suvraticima. Naime, povećanjem broja posebnih struka koje je potrebno označiti, sustav boja pokazuje se neučinkovit zbog nedovoljne razlučivosti.

Ključne riječi: vojne oznake; oznake rodova, služni i struka; vojna odora; boja oružja

1. UVOD

Od samih začetaka organiziranja vojske postoji potreba da se vidljivim vanjskim oznakama označi ne samo status odnosno rang pojedinca, nego i njegova profesija, posebna znanja i sposobnosti koja u određenim trenucima mogu biti od presudnog značenja u ratnim djelovanjima. I dok se u predmodernu doba status visokopozicioniranih pojedinaca isticao bogatstvom opreme, posebna znanja i profesije te vojne specijalnosti nisu tako raskošno prikazivane, nego su najčešće bile očite prema opremi i odjeći. Uvođenjem suvremenih uniformi, više ili manje jednakih za sve grane vojske, uvođenjem prikrivnih boja i uzoraka u te uniforme, proces koji započinje tijekom

---

* Autor je magistar znanosti iz polja elektronike, satnik informatičke struke u Oružanim snagama Republike Hrvatske.

Burskih ratova krajem XIX. stoljeća, da bi bio prihvaćen gotovo u cijelom svijetu već u Drugom svjetskom ratu, pokazuje se potreba označavanja i razlikovanja profesionalnih znanja uniformiranih pojedinaca. U raznim vojskama svijeta označavanje specijalnosti provodi se na sličan način dodavanjem određenih znakova – najčešće ne većih od značke na raznim mjestima odore, primjerice na suvratku kaputa ili uz oznake čina na epoletama, iako dakako postoje značajne razlike u izvedbi takvih oznaka i u metodi diferencijacije spektra profesija - specijalnosti.

Vojske koje nastaju na tradicijama ranijih feudalnih sustava često zadržavaju razlikovanje pripadnosti rodovima vojske upotrebom različitih boja, bilo na suvratku ili kao podloga oznake čina, što je posljednji ostatak ranijih raznovrsnih višebojnih odora karakterističnih za pojedine postrojbe. Uvođenjem prikivnih odora, takvo označavanje sve se više izbjegava pa oznake u boji ostaju karakteristika službenih i svečanih odora, dok se na prikivnim odorama ove boje svode ili tek na vrlo uske obojene porube, na primjer oko oznake čina, ili se potpuno odbacuju i zamjenjuju grafičkim simbolima – ili se čak uopće i ne označavaju.

Vojske koje su nastajale tijekom XX. stoljeća i nakon toga, gotovo redovito u trenutku nastanka ne usvajaju takve znakove, najčešće kao posljedicu burnih događaja u kojima ove nastaju, no vrlo brzo, zbog ukazanih potreba funkcioniranja vojnog sustava, takve oznake se uvode. U tom smislu, Hrvatska je vojska pratila jednaki obrazac i iako se od samih početaka u propisnicima spominju oznake rodova, struka i službi, one nikada nisu detaljnije propisane ni uvedene u uporabu, te je bilo potrebno petnaest godina da se o njima počne ozbiljnije razmišljati.

Razmišljanja o uvođenju oznaka rodova, službi i struka pojavljivala su se više puta u sustavu, no najčešće kao gotovo poluprivatne inicijative, iako je vezano uz ustrojbene promjene 2000. godine formalno i uspostavljeno povjerenstvo koje je trebalo razraditi ovo pitanje, da bi nakon nekog vremena zamrlo bez rezultata. U pripremama za predstojeći preustroj koji je započeo tijekom 2007. godine, te u priprema za propisivanje novih pravilnika u vezi odora, pokrenuto je i pitanje propisivanja, dizajniranja i uvođenja oznaka rodova, službi i struka, te je osnovano povjerenstvo na razini Glavnog stožera OS RH sa zadaćom pripreme prijedloga rješenja te radna skupina stručnjaka sa zadaćom pripreme materijala za to povjerenstvo.

Ovaj rad nastao je kao rezultat istraživanja vezanih za rad spomenute radne skupine, s ciljem proučavanja i usporedbe sustava označavanja profesija u suvremenim stranim vojskama te u povijesnim vojskama država u kojima su služili Hrvati. U tom smislu rad daje pregled rješenja prikazivanja rodova i struka u povijesti na prostorima Hrvatske od kraja XIX. stoljeća, izbor iz rješenja nekih suvremenih oružanih snaga u Europi, te prikazuje neke ranije prijedloge oznaka rodova, službi i struka u OS RH.

2. POVIJESNI PREGLED OZNAKA STRUKA NA ODORAMA

Pratiti razvoj rješenja označavanja rodova i struka kroz povijest složen je zadatak, ne samo zato što treba uzeti u obzir čitav niz različitih oružanih snaga i njihovu složenu povijest, nego i stoga što je ovaj problem vrlo rijetko sustavno obrađivan u literaturi. Iako postoji mnogo izvora u kojima se mogu naći opisani izgled i upotreba označavanja činova, s kojima je označavanje rodova i struka često usko povezano, takvi pregledi gotovo redovito zanemaruju ili pak, tek naznačuju specifičnosti označavanja rodovske pripadnosti. Stoga će se ovaj povijesni pregled ograničiti na rješenja koja su bila u upotrebi u oružanim snagama koje su duže ili kraće djelovale na području Hrvatske i u kojima su Hrvati služili. I uz takvo ograničenje, s obzirom na vrlo burnu povijest hrvatskih prostora, ovaj pregled je neminovno izbor samo najvažnijih povijesnih oružanih snaga, a i u tome ne može ulaziti u sve specifičnosti i promjene sustava označavanja koje su se u njima događale.

Budući na spomenutu čestu povezanost označavanja činova s oznakama profesije, ovdje je nerijetko bilo potrebno barem u osnovnim crtama opisati način označavanja činova i neke druge značajke odora.

2.1. Austrougarska Monarhija

U sustavu označavanja činova i pripadnosti postrojbama Austrougarske vojske do pred Prvi svjetski rat dominirala je ostavština ranijih razdoblja i specifičnosti dvojnog ustroja vojske. Ovdje je moguće iznijeti vrlo pojednostavljeni prikaz koji se temelji na stanju pred Prvi svjetski rat. Oznaka čina na suvratku kaputa imala je obojanu podlogu (*egalisirungs-farbe*) koja je označavala pripadnost postrojbi tako da je zajedno s bojom gumba na odori imala jedinstvenu kombinaciju za svaku regimentu ili specijalnost (slika 1). Ovakve oznake posljednji su ostatak ranijih, za svaku regimentu drugačijih, šarenih uniformi. Na tim oznakama čina za vojnike i dočasnike dodavane su bijele šesterokrake zvjezdice, niži časnici imali su srebrne zvjezdice, a viši zlatne uz koje bi se dodavale zlatne i srebrne trake. Određene posebne specijalnosti imale su uz to i dodatan metalni znak postavljen na stražnjem dijelu oznake (slike 2 i 3). Tako možemo spomenuti neke postrojbe koje su imale sjedište u Hrvatskoj i popunjavane lokalnim stanovništvom: 16. varaždinska pukovnija sa sjedištem u Bjelovaru nosila je sumporno žute egalizirunge i zlatne gumbe (Aralica i Aralica, 1, p. 163), 53. pukovnija u Zagrebu tamno crvene egalizirunge i bijele gumbe, a 78. pukovnija u Osijeku crveno-smeđe egalizirunge i bijele gumbe.

Tijekom Prvoga svjetskog rata ovakav sustav pokazao se preskup te je, kako je pomanjkavalo materijala, polako prilagođavan – oznake u boji na kragni postajale su sve manje, da bi se na kraju oznake činova postavljale posve bez obojane podloge (odnosno s podlogom u boji odore), a tanka bi se obojena pruga postavljala samo na unutarnjem kraju oznake, ili bi se posve izostavljala.

Sredinom rata i to se pokazalo preskupim i nepraktičnim, pa su se oznake postrojbi u određenim bojama ušivale na epolette i stavljale na šljemove. Godine 1917. donesena je odluka kojom se austrougarski sustav označavanja drastično izmijenio

– odlučeno je da će se odustati od ranijeg složenog sustava, te uvesti samo pet boja koje će označavati rodove vojske. Ovim bojama su se ispisivali brojevi regimenti na epoletama i na šljemu. Plava za *k.u.k. Armee* (zajednička vojska regrutirana svuda), zelena za *k.k. Landwehr* (vojska regrutirana samo u austrijskom dijelu), crvena za *k.k. Landsturm* (austrijske pričuvne postrojbe), ljubičasta za *ku. Honvéd* (domobranstvo, regrutirano u mađarskom dijelu) i bijela za *ku. Landsturm* ("mađarski rezervisti"). Ipak, do kraja rata ostalo je u upotrebi i mnogo ranijih odora, tako da se mogla uočiti velika raznolikost ne samo među postrojbama nego i unutar jedne postrojbe (Jung i Pavlovic).

Hrvatsko-ugarskom nagodbom 1868. godine Hrvatska je dobila pravo organizacije domobranstva s vlastitim zapovjednim jezikom. Ovo domobranstvo predstavlja najstariju hrvatsku suvremenu vojsku. Označavanje rodova i struka kao i sve drugo temeljilo se, naravno, na austrijskoj vojnoj tradiciji. Sustav označavanja pripadnosti postrojbama i specijalnostima bio je jednak kao i u cijeloj Monarhiji. Kod onih oznaka koje su uključivale krunu postojale su dvojne austrijske i mađarske oznake, a u domobranskim postrojbama Hrvatske koristila se inačica s mađarskom krunom svetog Stjepana, s obzirom na to da je to i bila kruna propisana iznad hrvatskog državnog grba člankom 61. Hrvatsko-ugarske nagodbe (Borošak Marijanović).

2.2. Vojska Narodnog Vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba

Nakon ljeta 1918. godine postalo je jasno da se Austro-Ugarska raspada, a sile Antante otvoreno su proklamirale pravo naroda na samoopredjeljenje. Početkom listopada gotovo konzensusom, političke stranke iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Slovenije stvaraju sporazum o osnivanju Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba (NV SHS). Habsburške vojne postrojbe s područja tih zemalja 19. listopada 1918. otkazuju poslušnost dotadašnjim višim zapovjednicima i prisežu novoj Državi tj. Narodnom vijeću SHS. Od tih postrojbi, kao i onih koje su se ubrzo počele vraćati s frontova na kojima su ratovala (Soča, Galicija), NV formalno preuzima vlast 29. listopada, kada su vojnici zagrebačkog garnizona istaknuli hrvatske zastave i zamijenili habsburške simbole trobojnim kokardama i rozetama. Ova kratkotrajna državna tvorevina ima osobitu važnost u hrvatskoj vojnoj povijesti, ne samo zbog njezinih akcija kojima je Međimurje konačno integrirano u hrvatski korpus (kratkotrajno i Rijeka), nego je njezina vojska poživjela još duže nego Država sama. Naime, nakon bezuvjetnog ujedinjenja u Kraljevinu SHS 1. prosinca 1918. godine, postrojbe vojske NV tek su se polako integrirale u vojni sustav Vojske SHS, pa je primjerice zapovjedništvo (Odjel i povjerenik za narodnu obranu) djelovalo do 28. siječnja 1919. godine. Postrojbe koje je formiralo NV traju i do sredine 1919. godine, a neke i znatno duže dok nisu zamijenjene novim ustrojem temeljenim na srbijanskim propisima i tradicijama.

No za temu ovog rada, zanimljivo je osvrnuti se na propise i praksu isticanja oznaka na odorama. Svakako, zadržane su naslijeđene austrougarske odore, s kojih su jedino skinute habsburške dinastičke oznake koje su zamijenjene bojama hrvatske zastave (u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, odnosno, u bojama slovenske trobojnice u Sloveniji). Propis o novim uniformama donesen je već 24. studenoga 1918. godine.

Temeljem ovog propisa, časnici su morali izmijeniti okovratnik na bluzama tako da bude tamno crvene boje¹, po mogućnosti od baršuna. (Slično je bilo propisano i u slovenskim postrojbama koje je vodilo NV za Štajersku (Švajncer, p. 11-13). Ostali vojnici trebali su za izvjesno vrijeme zadržati okovratnike kakve su imali (tj. one u boji odore, jer austrougarskih raznobojnih okovratnika s početka Prvoga svjetskog rata uglavnom više nije bilo). Propis je određivao da se oznake činova improviziraju koristeći stare habsburške zvjezdice. Trebalo ih je samo prebaciti s okovratnika na naramenice, koje su trebale biti crvene sa zlatnim vrpcama. Propis je izričito zabranjivao upotrebu svih drugih znakova (dakle osim činova te oznake na kapi u obliku crvene rozete ispisane zlatnim slovima SHS), pa je tako zabranjivao i oznake "vrste oružja" (tj. roda). Izmjene oznaka su trebali izvršiti časnici i dočasnici sami, a ubrzo, početkom 1919. godine, gotove su se epolette mogle kupiti u Zagrebu. Nekako u to vrijeme su se postupno habsburške šesterokrake zvjezdice počele samoinicijativno zamjenjivati piramidalnim oblikom prema srbijanskom modelu. Fotografije iz tog razdoblja pokazuju veliku različitost u provođenju ovih propisa, pa se tako na istim fotografijama vojnika mogu rame uz rame vidjeti dočasnici koji nose nove epolette po ovim propisima i oni koji još imaju oznake činova na kragni prema ranijoj praksi (Aralica i Aralica, 2, p. 18).

S obzirom na to, nije nemoguće da su pripadnici posebnih struka (recimo, liječnici), ponosni na svoju specijalnost zadržali oznake svojeg, na određen način, posebnog statusa, ne samo do početka 1919. godine, nego čak i do 1922. godine pa i poslije, bilo na okovratniku gdje su i bile ranije ili možda i ove prebačene na epolette prema srbijanskom i kasnijem SHS propisu. Nažalost, dokaza za to za sada nemamo. Kako se i sam Aralica požalio u svojoj knjizi, detalji fotografija prečesto su nažalost teško prepoznatljivi, a sačuvanih primjeraka u muzejima ili privatnim zbirkama militarije gotovo su nepostojeći (Aralica i Aralica, 2, p. 19).

2.3. Kraljevina SHS/Jugoslavija

Nastajući u priličnoj neimaštini i s lošom naslijeđenom opremom, u zemlji razorenoj ratom i bez industrije, izgradnja i opremanje nove Vojske SHS bila je spora i dugotrajna. Kopnena vojska Kraljevine SHS razdijeljena je 1923. godine na glavne i pomoćne vrste te struke. Glavne vrste su pješaštvo, topništvo, konjica, inženjerija i zrakoplovstvo, pomoćne su čete prometne, intendantske, sanitetske, tehničke i neborbene, a struke su generalštabna, ekonomska, tehnička, sanitetska, sudbena, duhovnička, veterinarska i graditeljska. Zakon iz 1929. godine dodaje još dvije pomoćne vrste: granične postrojbe i oružništvo. U mornarici su struke bile: vojno-pomorska, ekonomska, tehnička i sanitetska (Švajncer, p. 15-16).

Prvi propisi o odorama propisuju se tek kad je nabavljena veća količina američkih odora iz vojnih viškova. *Uredba o odeći suvozemne vojske* od 2. ožujka 1922. godine

¹ Istraživač se pita nije li tamno crvena boja izabrana zato što je to bila *egalizierungsfarbe* 53. zagrebačke pukovnije koja je činila jezgru Vojske SHS, odnosno nije li izabrana kao najoportunije rješenje jer je većina časnika i tako imala već crvene oznake. Naravno, ovakve hipoteze, koliko god lijepo zvučale, vrlo je teško dokazati bez mnogo detaljnijeg istraživanja.

uz ostale pojedinosti, čvrsto temeljene na srbijanskoj praksi od prije Prvoga svjetskog rata, propisuje i raznobojne latice od čoje na visokim ovratnicima *koporana* (vojnička bluza srpskog kroja). Veličina latica propisana je na 5 cm visine (odnosno jednaka visini ovratnika) i 10 cm dužine s obje strane (1928. godine dužine je smanjena na 8 cm). Ove latice nosile su se samo na zimskim čojenim koporanima, a ne i na ljetnim, koji su bili od tanje tkanine te bi ovakve latice na njima bile nepraktične. Boja latice odgovarala je "*boji oružja*" (usp. njemački termin *Waffenfarbe!*) Podoficiri imaju istom bojom opšivene epolete² na naramenicama, na gornjem obrubu kape (šajkače, odnosno kape tanjurače – šapke) te na ispuscima - obrubima narukavlja i šava na nogavicama. Časnici imaju epolete koje su potpuno obložene tom istom bojom, a koja se nazire uz rubove epoleta te između debelih zlatnih pozamanterijskih traka koje pokrivaju većinu gornje površine epoleta (kod nižih časnika epoleta ima dvije zlatne trake između kojih se vidi oko 2 mm boje oružja, kod viših časnika traka je jednodijelna i prekriva cijelu gornju površinu osim rubova). Ove boje, propisane 1922. godine prema tablici 1, naslijeđene su od srbijanske vojske, da bi prve izmjene uvedene 1924. godine. Kasnijim propisima do početka Drugoga svjetskog rata ovaj sustav boja neznatno je izmijenjen, ali je u svojoj osnovi ostao isti (Aralica i Aralica, 2, p. 38). U pravilu časnici tzv. prve crte (oni koji zapovijedaju vojskom) imaju latice od čohe, a oni druge crte (pomoćnih struka) od kadife.

Oznake činova nose se na epoletama, na kojima se nalaze i brojčane oznake postrojbi (rimske za pristožerne postrojbe armija, arapske za postrojbe u divizijskom sastavu) od metala, ušiveni žutim gajtanom ili ispisani masnom bojom, visine 40 mm. Pored toga, neke postrojbe uz to nose i monograme vladara titulara postrojbe (npr. ađutanti, ordonansi i sl. imaju monogram kralja, neke postrojbe nose i monograme stranih vladara – počasnih naslovnih zapovjednika postrojbe), te metalne znakove struke i službe. Ovi znakovi spominju se već u propisu iz 1922. godine, doduše samo tri znaka: za željezničke postrojbe (željeznički kotač s krilima), za sanitet (Eskulapov štap sa zmijom) i za vojnu glazbu (lira) (slika 4). U propisu iz 1932. godine propisano je već 18 oznaka, a 1939. godine taj broj se povećava na čak 33 (Aralica i Aralica, 2, p. 68). Tako se primjerice, pripadnici oklopnih postrojbi razlikuju od topnika, kojima je propisana višnjeva boja oružja, po metalnoj oznaci u obliku tenka tipa FT 17³. Ova oznaka propisana je tek 1932. godine, ali se, čini se na odorama pojavljuje i ranije, neslužbeno (Aralica i Aralica, 2, p. 86). Iste godine propisana je i dodatna oznaka za artiljerijsko tehničke oficire i inženjere artiljerijsko tehničke struke (na crnoj podlozi boje topništva) – prekriveni topovi sa zapaljenom bombom za prve i samo zapaljena bomba za ove druge (slika 5). Propis iz 1939. donosi čak sedam različitih znakova za razne vrste topništva: divizijsko topništvo – ukrštene tanke topovske cijevi, armijsko topništvo – dvije srednje debele cijevi, teško topništvo – debele cijevi s bombom,

² U terminologiji Vojske KSHS/KJ ove oznake na naramenicama se zovu epoletuškama, tj. malim, reduciranim epoletama, jer je naziv epoleta korišten za tradicionalne velike naramene oznake s proširenjima i resama korištenim samo na najsvečanijoj odori časnika. Budući da svečane epolete nisu predmet proučavanja, a da se sve naramene oznake kasnije nazivaju epoletama, ovu distinkciju ignoriramo.

³ Nekoliko tenkova FT 17 nabavljeno je od Francuske oko 1921. godine, a kasnije sredinom 1920-ih godina kupljeno ih je još korištenjem zajma. (Švajncer)

obalno topništvo – cijevi ispred tvrđave, PZO topništvo – orao iznad ukrštenih cijevi, konjaničko topništvo – ukrštena cijev i sablja, brdsko konjaničko topništvo – cijev, sablja i sidro (Aralica i Aralica, 2, p. 99) (slika 6).

Kadeti vojnih akademija kao oznaku svojeg kadetskog statusa na laticama suvratka nose od 1924. godine dva ukrštena mača (Švajncer, p. 48). Ova oznaka u gotovo jednakom likovnom rješenju pojavit će se kasnije i u JNA.

Biciklističke (*velosipedske*) jedinice, iako u sastavu konjaništva, nose boju oružja pješništva, uz dodatak metalnog znaka u obliku ukrštenih mačeva s kotačem. Planinske trupe nose boju svoje struke na laticama u obliku pognutog slova L na kojem je metalni broj postrojbe, a na epoletama imaju znak lovačke trube – gotovo istovjetan znaku lovačkih jedinica bivše habsburške vojske.

Žandarmerija (za koju postoje posebni propisi o odorama iako je u sastavu djelatne vojske, jer nad njom imaju ingerencije civilne vlasti) ima latice peterokutnog oblika ("oblik koplja") u svijetlo crvenoj boji.

Pripadnici jurišnih (četničkih) postrojbi⁴ također su dio pješništva pa nose zatvoreno crvenu boju oružja, ali na latici osim obojene podloge nose i metalni znak – mrtvačku glavu s prekrštenim kostima. Takav znak izabran je po uzoru na specijalne postrojbe (komandose) koje su bile prisutne u vojskama svih zaraćenih strana već u Prvom svjetskom ratu, a mnoge su takve postrojbe – njemačke, talijanske, ruske i druge – već tada koristile upravo "*totenkopf*" kao svoj simbol (Aralica i Aralica, 2, p. 57).

Vojvode i generali, armijski i divizijski, imaju u početku zatvoreno plave boje oružja, ali već od 1924. godine koristi se svijetlo plava, brigadni generali i generali struka nose boje svoje struke. Umjesto ispusaka na nogavicama nose po dva 40 mm široka *lampaza* (trake) u svojoj istoj boji. Konjaništvo do 1922. godine nosi plavu boju, pa zlatno žutu⁵, da bi od 1924. godine opet nosili zatvoreno plavu (navodno zbog nezadovoljstva u konjaništvu oko te promjene tradicije).

Pripadnici ratnog zrakoplovstva u početku u pravilu nose boju oružja koju su imali prije nego su postali zrakoplovni časnici (u praksi najčešće višnjevu boju inženjerije), a razlikuju se po tipičnim dijelovima odore, letačkim znakovima na prsima i drugom. Od 1924. godine propisana im je posebna boja – "otvoreno plava kao nebo". Od 1937. godine propisana je nova, olovno plava odora po uzoru na britanske odore, a boja oružja promijenjena je u tamno plavu (a sada nose osim epoleta i dodatne oznake čina i na narukavljaju).

Odore ratne mornarice gotovo su u potpunosti jednake ranijim autrougarskim odorama, osim što su dodane epolete poput onih u KoV (pa sada imaju oznake

⁴ Radi se o specijalnim postrojbama – komandosima, koje su ustrojene neposredno pred Drugi svjetski rat. Prvotno su nazvane četničkim jedinicama, a nakon zahtjeva V. Mačeka i HSS-a, naziv je 1. srpnja 1940. godine promijenjen u "jurišne", da bi 1. travnja 1941. opet bio vraćen u četničke. Kasniji četnici D. Mihajlovića i drugih srpskih lokalnih zapovjednika sebe smatraju nasljednicima ovih postrojbi te tako upotrebljavaju ovaj naziv za svoje kvilinske paravojske.

⁵ Ova promjena je navodno napravljena po uzoru na rumunjsko konjaništvo, zbog dinastičkih veza – supruga kralja Aleksandra bila je rumunjska princeza Marija. (Aralica i Aralica, 2, p. 92)

čina i na naramenicama i na rukavima). Na rukavima su "linijski" časnici (tj. oni koji zapovijedaju brodovima – pomorske struke) imali oznake čina tako da je gornji "širit" (ili "konop") oblikovao tzv. Eliotov čvor (kružna omča, kao znak vještine upravljanja brodom – prema nekim tradicijama – to je omča za vješala, kao znak ovlasti kapetana za izvršavanje smrtne kazne na moru), dok na oznakama čina časnika drugih struka nije bilo omče. Podloga epoleta i podloga oznaka na narukavljju mornaričkih časnika bila je u boji oružja: stručni časnici – otvoreno crvena, ekonomski – zatvoreno crvena, administrativni – otvoreno zelena, inženjerski – višnjeva, mornaričko tehnički – svijetlo siva i sanitetski crna. Linijski časnici imali su metalni znak admiralitetskog sidra na epoletama, a poslije su propisani i još neki metalni znakovi, poput mornaričko tehničkog u obliku zupčanika s brodom elisom gotovo istovjetnog kasnijem korištenom u JNA. Dočasnici i vojnici su znakove svojih specijalnosti imali na nadlakticama iznad oznake čina, prvi crvene, a drugi žute boje, propisane 1924. godine te neznatno dopunjene propisom iz 1936. godine (slika 7) (Švajncer, p. 39-40).

Godine 1939. u pripremanju za rat koji je već očito bio neminovan, oznake činova za časnike postale su manje kičene, a boje oružja smanjuju se samo na obrube, dok se metalne oznake struka, brojevi postrojbi i monogrami više ne nose.

2.4. Nezavisna Država Hrvatska

U NDH domobranstvo je organizirano kao regularna vojska, a proklamirano se nastavljalo na tradicije hrvatskog domobranstva iz Austro-Ugarske. Organizacijska rješenja Domobranstva te Ustaške vojnice (koje su pred kraj rata ujedinjene pod nazivom Hrvatske oružane snage) iznimno često su se mijenjale u pet godina postojanja, kako po nazivima tako i po propisima koji su se odnosili na imena i oznake činova, nazive "vrsta i struka" i načine njihovog označavanja. Ovakve frekventne promjene, a i ratne nestašice materijala, imale su za posljedicu da su propisana rješenja vrlo polako usvajana u praksi te su često načini označavanja bili gotovo proizvoljni i neusklađeni. Prividni kaos propisa i prakse odora i označavanja detaljno je prikazan u knjizi (Mikulan i Pogačić), a bilo kakav pokušaj potpunog opisivanja različitih sustava oznaka rodova i struka u tim oružanim snagama i svim njihovim pridruženim organizacijama (npr. Narodna zaštita, Državna radna služba, Oružništvo itd.) daleko prelazi okvir ovog rada. Stoga su ovdje samo naznačene karakteristike označavanja vojnih profesija.

Prema propisima iz svibnja 1941. godine u kopnenoj vojsci su se oznake činova nosile na laticama na suvratku kaputa. Latice su bile četverokutne te su na vanjskom dijelu imale oznaku čina, a za određene struke na unutaršnjem kraju dodavan je srebrni (za visoke časnike zlatni) znak. Latice su se razlikovale bojom i materijalom podloge prema "vrstama oružja i struka" (tablica 2). Mikulan i Pogačić uspjeli su identificirati sedam znakova koji su se dodavali na latice (slika 8), iako sumnjaju da ih je bilo i još nekoliko koje nisu uspjeli dokumentirati. Prema sačuvanim fotografijama evidentno je da su često umjesto propisanih oznaka nošene i oznake iz starojugoslavenske vojske koje su oblikom bile vrlo slične, iako postoje višekratne zapovjedi koje to zabranjuju. Duhovnici su na laticama nosili oznake vjerske pripadnosti (a oznake čina

na rukavima). Na kabanicama su se u pravilu nosile umjesto četverokutnih latica oznake u obliku koplja u boji vrste oružja i struke, bez metalnih oznaka čina i struka. Kabanice su bile obrubljene izbojcima u istoj boji oružja, a isti takav obrub bio je i na obodu tvrdih kapa tanjurača te na izbojcima šava časničkih hlača.

U zrakoplovstvu je nakon prvotnih nešto drugačijih propisa, krajem 1941. propisano osam boja latica koje su se nosile na kragnama kaputa i na kojima su bile oznake čina, a istom bojom su bile i porubljene oznake čina koje su se istodobno nosile i na epoletama (tablica 3). Zrakoplovnu pomoćnu struku sačinjavali su meteorolozi, fotografi, filmski radnici i sl.

U mornarici oznake činova časnika nosile su se na krajevima rukava, kako je to mornarička tradicija, te na epoletama, a bile su istog dizajna – sastojale su se od određenog broja pruga različitih širina. Dočasnici su oznake činova u obliku jedne ili više pruga izlomljenih u obliku slova V nosili na nadlaktici. Iznad pruga nalazio se znak pripadnosti struci od kojih je za časnike propisano devet (slika 9), no za dočasnike ne postoji cjelovita lista i na fotografijama se vide i neke oznake preuzete od ranije jugoslavenske mornarice (npr. dojavnička – izlomljene strelice) (usp. Mikulan i Pogačić, p. 106).

Pripadnici Ustaške vojnice koja nije bila u sastavu Domobranstva, nosili su četverokutne ili peterokutne latice na suvracima, crvene boje sa znakom ustaškog pokreta, dok su pripadnici *Poglavnikovog tjelesnog sdruga* (PTS) te oznake nosili na crveno-bijelo-plavim trobojnim laticama. Željeznički dio Vojnice imao je ispod znaka slova U s bombom dodan željeznički kotač s krilima (Barac i Pogačić).

Vojnom reorganizacijom početkom 1945. godine, Domobranstvo i Ustaška vojnica ustrojeni su kao dijelovi jedinstvenih Hrvatskih oružanih snaga. Nove oznake na laticama propisane su 13. siječnja 1945. godine, sve jednakog temeljnog izgleda i jednake oznake u njima – srebrni trolist sa znakom U u sredini, osim za pripadnike PTS-a koji su nosili slovo U unutar četverostrane tropletne vitice (znak koji nadvisuje hrvatski grb u grbu NDH) te ustaške časnike koji su nosili slovo U s bombom. Oznake činova sada su se nosile na epoletama. Uvedene su neke manje promjene u bojama oružja (Barac i Pogačić).

U svega nekoliko godina oružane snage NDH izdale su mnoštvo različitih propisa i izmijenile toliko sustava vojnog nazivlja i označavanja, da, kako kaže Pavešković, "na kraju ni sami pripadnici pojedinog vida ili službe nisu znali pravo ime dijela oružanih snaga komu su pripadali". Na osnovu dokumentacije, sačuvanih predmeta i fotografija (Mikulan i Pogačić) razvidno je da su se propisane promjene vrlo sporo provodile u postrojbama.

2.5. Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije

U postrojbama NOV i POJ nisu se u početku upotrebljavale oznake pripadnosti rodovima i to ne samo zbog specifičnosti partizanskog ratovanja nego i zbog opće oskudice. Dapače i oznake dužnosti (funkcija, položaja) propisane su prvi put tek početkom 1942. godine, a proširene u kolovozu 1942. Te su se sastojale od crvenih oznaka na lijevoj nadlaktici rukava u obliku kombinacija petokrakih zvijezdi, traka,

trokuta i rombova. Činovi se uvode u svibnju 1943. godine, kada se uvode i prve razlikovne oznake pojedinih specijalista: za niže časnike srebrni trokut, a za više srebrni romb na suvratku kragne, za generale taj romb bio je obrubljen crvenim, liječnicima je propisana oznaka Eskulapove zmije na lijevoj nadlaktici, a ostalim pripadnicima saniteta znak crvenog križa. Intendantski časnici nosili su na kragni trokut zelene boje, pripadnici motoriziranih postrojbi znak automobila na nadlaktici, topnici znak kotača s dvije prekržižene topovske cijevi. Nije poznato koliko su se ovi propisi provodili, a činjenica je da su časnici umjesto propisanih srebrnih na kragnama uglavnom nosili zlatne ili žute trokute i rombove (Švajncer, p. 99-100).

U proljeće 1944. propisane su oznake za političke komesare – njihovi činovi su zvjezdice imali preko traka, a ne iznad njih. Na oznakama na kragnama dodane su crvene pruge na trokute odnosno rombove prema činu komesara. Pripadnici Vrhovnog štaba su na zlatnom rombu imali crvenu zvijezdu (Švajncer, p. 100).

2.6. Jugoslavenska narodna armija

NOV i POJ preimenovani su u Jugoslavensku armiju 1. ožujka 1945. godine i iz ratnog ustroja postupno se oblikuje u mirnodopski. Oznake činova temeljene na kombinaciji ranijeg jugoslavenskog te sovjetskog modela uvedene su 21. travnja 1946. godine, kada je napušten ratni sustav označavanja činova. Tada su propisane boje za generale, rodove i službe, kojom su obojani izbojci na kapama, hlačama i narukavljju, latice na suvracima kaputa te okvir šapke (tablica 4) (Švajncer, p. 107-111). Ove latice na suvracima bile su od čoje u obliku romba stranice 30 mm, kod viših časnika obrubljene zlatnom vrpcom.

Osim razlike u boji oružja, specijalnost se razlikovala i po epoletama. Časničke epolette su bile obojane u boju roda odnosno službe, na gornjoj strani prekrivene zlatnim (za rodove) ili srebrnim (za službe) pločicama cijelom dužinom (jednodijelnim za generale, trodijelnim za više časnike, dvodijelnim za niže), sa zvjezdicama na vanjskom dijelu koje su označavale čin, te sa oznakom roda i službe između tih zvjezdica i gumba na unutrašnjem kraju. Propisano je petnaest različitih oznaka u KoV i pet za zrakoplovstvo (Švajncer, p. 111, 118) (slika 11). Politički časnici su uz to okomito preko epolette uz gumb imali crvenu vrpcu.

Dočasnici i vojnici nisu nosili bojane rombove na kragni (osim pripadnici gardijskih postrojbi – tamno crvene). Vojnici i niži dočasnici imali su na platnenim epoletama cijelom dužinom ušivenu vrpcu u boji svojeg roda, viši dočasnici su imali čvrste epolette opšivene izbojkom u boji roda. Oznake dočasničkih činova sastojale su se od zlatnih izlomljenih traka u obliku slova V, odnosno široke ravne trake za starije vodnike. Metalni znak roda i službe nosili su i svi vojnici i dočasnici na epoletama.

U mornarici su boje oružja bile crna za admirale, navigacijske časnike, časnike i dočasnike brodske i oružarske struke, tamno plava za časnike i dočasnike strojarske struke, a za druge struke, mornaričko pješništvo i obalno topništvo jednaka bojama u KoV. Na naramenicama su se nosile epolette jednakog oblika kao i u KoV, a uz to su se nosile i oznake na krajevima rukava. Te oznake su bile u obliku zlatnih traka na podlozi u boji roda odnosno službe, a iznad njih je bila zlatna zvijezda. Vojnici i

dočasnici nosili su oznake činova na nadlakticama, iznad njih je bila ušivena oznaka specijalnosti. Ova je izgledom bila jednaka onoj u KoV za topnike, intendante i glazbenike, a dodatno je propisano još 14 oznaka.

Novo ime Jugoslavenska narodna armija usvojeno je o proslavi njezine deseto-godišnjice 22. prosinca 1951. godine, kada je usvojen i novi sustav oznaka, ponešto pojednostavljen u odnosu na raniji i s nešto manjim brojem oznaka struka (sad nema posebne oznake za sudsku službu, planinske i NBKO postrojbe i sl.) (Švajncer, p. 128).

Uskoro je modernizacija nastavljena uvođenjem novih odora i promjenom oznaka čina. Pravilnikom iz 1955. godine, čvrste epolete slične ranijoj kraljevskoj vojsci su zamijenjene oznakama koje se postavljaju neposredno na materijal odore. Ovaj sustav je uz manje promjene zadržan do raspada zajedničke države. Za KoV i RZ uvedene su oznake rodova i struka u obliku pozlaćenih (za vojne službenike srebrnih) značaka koje se nose na suvratku kaputa ili košulje. Značke koje su bile vertikalno nesimetričnog dizajna javljale su se u dvije inačice – lijevoj i desnoj, odnosno za lijevu i desnu kragnu. Za generale postojale su posebne oznake (ukrštena hrastova grančica i mač) kao i za kadete (ukršteni mačevi slični ranijoj oznaci u KSHS. U odnosu na kasnije oznake, ovdje još postoji posebna oznaka za konjaništvo (Švajncer, p. 135) (slika 13).

U mornarici se oznake nose iznad oznake čina – širita na kraju rukava na zimskoj uniformi, odnosno pored pruga na epoletama ljetne uniforme za časnike i iznad oznake čina na nadlaktici za vojnike i dočasnike i to zvijezda za pripadnike pomorstva, a odgovarajući znak za pripadnike pojedinih službi, po izgledu jednak znakovima u KoV, osim za mornaričko-tehničku službu te s još nekim mornaričkim oznakama specijalnosti za mornaričke dočasnike i vojnike (Švajncer, p. 140) (*Pravilo* 1989.) (slika 14).

Godine 1963. propisan je znak NBKO, a 1964. propisano je da se oznake rodova i struka u KoV i RZ nose na laticama u obliku romba boje jednake odori, obrubljene zlatnim trakom. Dotadašnji generalski znak određen je za svečane odore za visoke časnike (koja će uskoro, 1970. godine, biti propisana samo časnike iznad čina potpukovnika), a propisan je novi generalski znak većih dimenzija. Oznake činova dočasnika i vojnika KoV i RZ prebačene su s nadlaktice na epolete 1965. godine. Oznaka roda topničko raketnih postrojbi protuzračne obrane uvedena je 1970. godine. Bitna promjena vizualnog identiteta uvedena je promjenom oznaka dočasnika 1982. godine, kada su i oni "dobili zvjezdice". Kada je 1988. godine propisana odora za članove Predsjedništva SFRJ, uvedena je i posebna oznaka na suvratku umjesto znaka roda koja sadrži šest buktinja ispred ukrštenih mačeva (te odgovarajuća oznaka na naramenicama) (Švajncer, p. 145-164 *passim*).

Novi pravilnik o odorama propisan je 1989. godine (*Pravilo*, 1989.), zapravo je objedinio razne promjene koje su se od 1955. godine dogodile (Švajncer, p. 164). Između ostalog, dotadašnji znak administrativne službe postao je znak službe informatike, kako je preimenovana.

3. OZNAKE STRUKA NA ODORAMA U SVIJETU DANAS

Danas u svijetu postoje dva osnovna načina označavanja profesija u vojskama i to jedan upotrebom različitih boja te drugi upotrebom heraldičkih i kvaziheraldičkih simbola – značaka. Ponegdje su čak ta dva sustava kombinirana, te se koriste istodobno, a u oružanim snagama zemalja u kojima su pojedine grane (vojska, mornarica, zrakoplovstvo) povijesno bile razdvojene službe postoje istodobno različita rješenja, pa se u jednoj grani koriste oznake bojama, a u drugoj znakovima. Ovdje je dan prikaz današnjeg načina označavanja rodova i struka u nekim europskim vojskama.

3.1. Austrija

U Austriji se i dalje održala tradicija prikaza vojne struke bojama podloge oznake čina na suvratku slijedom stare tradicije iz Monarhije. Ovakva oznaka zove se *Kragenspiegel* i danas je peterokutnog oblika koji se u Austriji naziva belgijskim kragenšpigelom. Boje nekih rodova i službi imaju dugu tradiciju i mogu se povezati s bojama korištenima i prije više od dvjesto godina (Diem). Suvremena austrijska vojska koristi 13 različitih boja, tzv. *Waffenfarbe* za oznaku pripadnosti, prema tablici 5 (slika 15). Osim ovih, koristi i nekoliko dvobojnih oznaka: crna s narančastim rubom – pripadnici Glavnog stožera, crna s tamno plavim rubom – vojno-medicinska služba, plava s crvenim rubom i crvena sa smeđim rubom – više vojne tehničke odnosno stručne službe, tamno crvena sa zelenim – intendantska služba te smeđa sa zelenim rubom – specijalne snage (*Jagdkommando*) (Bundesheer). Ovim se, dakako, jasno pokazuje najveća slabost sustava označavanja bojama – u svojoj različitosti današnje vojne organizacije jednostavno nema dovoljno međusobno jasno raspoznatljivih boja koliko bi ih bilo potrebno, pa se pribjeglo korištenju dvojnih kombinacija. Na novijim ratnim prikivnim odorama peterokut je u boji podloge i ne odaje pripadnost pojedinom rodu.

3.2. Belgija

Belgijske oružane snage uvele su novi dizajn oznaka pripadnosti rodovima i strukama 1995. godine. U toj reorganizaciji broj posebnih struka u kopnenoj komponenti smanjen je sa 31 na 13. Ranije oznake od pozlaćenog metala zamijenjene su višebojnim kružnim emajliranim oznakama. U nekim slučajevima dizajn ranijih oznaka je zadržan, i umetnut u kružnu značku – najčešće jednobojnu s obrubom u drugoj boji, ali za neke rodove pozadina značke je okomito razdijeljena na dvije boje. Između osnovne podloge i ruba, kao i oko ruba, pozlaćeni je metal, a središnji simbol je pozlaćen. U većini oznaka sadržana je kraljevska kruna. I dok su neke od oznaka sastavljene od vrlo složenih elemenata, druge su vrlo jednostavne, primjerice, inženjerija ima klasičnu (rimsku) kacigu, pravna služba mač i vagu, a dočasnička akademija krunu unutar lovorovog vijenca (slika 16).

Za razliku od moderniziranih oznaka u kopnenoj vojsci, u mornarici je zadržan relativno velik broj oznaka specijalnosti i funkcionalnih područja za vojnike i dočasnike koje se nose na lijevoj nadlaktici. Ove, relativno velike oznake, sačinjene su

od vrlo jednostavnih simbola, najčešće kao kombinacija dvaju simbola od kojeg je jedan crveni (za vojnike), odnosno žuti (za dočasnike), a drugi bijeli. Očito da je potreba za raspoznavanje specijalnosti i područja odgovornosti u mornarici još uvijek dovoljno snažna.

3.3. Bugarska

Bugarske oružane snage nakon Drugoga svjetskog rata uvode oznake rodova i struka, u obliku srebrne (u zrakoplovstvu zlatne) metalne značke koja se pričvršćuje na gornji dio epolete, pored oznake čina, uz gumb kojim se epoleta kopča. Epolete se po bojama međusobno razlikuju ovisno o glavnim ustrojbenim cjelinama, a oznake rodova su vrlo jednostavne i dobro čitljive. Pješaštvo tako ima dvije ukrštene puške, veza isprepletene strelice, oklopništvo frontalnu siluetu tenka iznad dvije grančice, zrakoplovstvo propeler s krilima – sve gotovo identično po dizajnu znakovima korištenim u sovjetskoj Crvenoj armiji. Na suvremenim uniformama, ove oznake nose se samo na službenim i svečanim, to su oznake činova za radne i ratne odore bez oznaka rodova i struka.

3.4. Češka Republika

Današnje oznake Armije Češke Republike identične su oznakama ranije Čehoslovačke, a gotovo iste koristi i današnja Slovačka. Vrlo jednostavne metalne pozlaćene ili posrebrene značke nose se na suvratku službene odore. Iako su neke po izgledu vrlo slične sovjetskom modelu, nose se, kao što je spomenuto na drugom mjestu (sovjetske se nose na epoletama), a neki su znakovi originalno riješeni (slika 17).

3.5. Finska

U Finskoj se oznake na odorama temelje na tradiciji iz doba stvaranja finske neovisnosti početkom 20. stoljeća, te odražavaju utjecaje ruske, švedske, njemačke i tipične finske tradicije. Oznake činova nose se na kragni, a kombinacija boja podloge i obruba oznake označava pripadnost rodu odnosno struci. Osim toga, sustav se usložnjava time da za neke specijalnosti osim boje još postoji i oznaka u obliku značke koja se dodaje uz oznake čina, primjerice za inženjere, liječnike, veterinare, ekonomiste i dr. (McDonnell, p. 70). Takav sustav omogućuje velik broj različitih oznaka te se u kopnenoj vojsci i zrakoplovstvu koristi preko 30 različitih kombinacija boja podloge i obruba (ponegdje je obrub i udvostručen) i cijeli sustav je vrlo složen (Finish Defence Forces) (slika 18).

3.6. Njemačka

Suvremeni njemački *Bundeswehr* koristi četrnaest boja (*Waffenfarbe*) za označavanje rodova i struka u kopnenoj vojsci (*Heer*) i zrakoplovstvu (*Luftwaffe*), dok se ove ne koriste u mornarici. Ovaj sustav naslijeđen je iz starijih tradicija, a zadnji put je osuvremenjen 1962. godine. Boje se koriste za porublivanje epoleta tankim

vezom (*Litze*) i na oznakama na suvratku (*Kragenspiegel*) (tablica 6). Pojedini rodovi i službe razlikuju se i po oznaci na kapi odnosno beretki. U ratnoj mornarici pripadnost rodu pomorstva označuje se zvijezdom iznad "konopa" na rukavima za časnike odnosno sidrom na oznaci čina za dočasnike, dok se za druge struke ovaj znak zamjenjuje drugačijima – zmijicama za liječnike, globusom za geodete, lirom za glazbenike itd.

3.7. Grčka

U Grčkoj su zadnje promjene sustava označavanja rodova i struka uvedene 1976. godine. U kopненоj vojsci boja podloge oznake čina označava struku: crveno – pješadija, plavo – veza, tamno plavo – glazbena, crno – topništvo, roza – inženjerija, sivo – logistika, zeleno – oklopništvo itd. Neke specijalnosti nose i dvobojne oznake (slika 19). Na maskirnim odorama razlika nije vidljiva, već samo na službenim i svečanim. U mornarici vojnici i dočasnici raznih specijalnosti nose oznake na nadlaktici, te je propisano 39 različitih oznaka koje se kombiniraju s oznakama čina, časnici raznih struka razlikuju se po boji između konopa na rukavima: liječnici – crvena, inženjeri – ljubičasta, apotekari – zelena, financijska služba – bijela (slika 20). U zrakoplovstvu nema posebnih oznaka.

3.8. Mađarska

Nakon raspada komunističkog bloka, Mađarska se vratila na tradicionalan sustav označavanja rodovske pripadnosti koji je bio u upotrebi do kraja Drugoga svjetskog rata (McDonnell, p. 174), a temelji se na oznakama domobranstva stvorenog nakon dualizacije Habsburške Monarhije. Na službenim i svečanim odorama činovi se označavaju na kragni peterokutnim bogato zlatno porubljenim oznakama čija boja podloge označava pripadnost rodu, a osim oznake čina na njoj se nalazi i oznaka roda. Ukupno su propisane 22 oznake. Svakako je indikativno da je Mađarska jedna od onih zemalja koja koristi istodobno i boje i značke za označavanje roda i struke (slika 21).

3.9. Italija

Talijanski sustav označavanja pripadnosti rodovima i strukama u kopненоj vojsci (*Esercito Italiano*) osobito je složen i u ovom pregledu moguće je samo naznačiti neke njegove značajke. Oznake rodova kombiniraju se s oznakama pripadnosti vrsti postrojbe na oznakama na kragni (ove oznake se nazivaju *mostreggiatura* ili *mostri-na*), i to tako da se oblici oznaka pri kombiniranju različito oblikuju, iako uglavnom zadržavaju karakteristične boje.

Osim takvih kombiniranih oznaka, postoje i posebne oznake za pripadnost pojedinim jedinicama, pa su tako danas u upotrebi 74 različite oznake na suvratku kragne. Sve oznake sadrže srebrnu zvijezdu (*la steletta*) na vanjskom kraju oznake. (*Esercito*). Njihovo značenje ugrubo se može razvrstati ovako: pješačke postrojbe

nose pravokutne oznake raznih boja, najčešće razdijeljene po dužini s jednom ili dvije pruge. Postrojbe konjice (izvidničke postrojbe) imaju oznaku koja se završava s tri "repa". Posebne pješачke postrojbe imaju posebno oblikovane oznake, *bersaglieri* i alpinske postrojbe lik s dva repa, grenadiri kvadratne s dva stupa, padobranici i *lagunari* s dodatnim oznakama itd. Ostali rodovi imaju oznake s jednim ili dva repa, a kad su ovi u sastavu ranije navedenih pješачkih i posebnih postrojbi, onda se ta dva znaka kombiniraju (slika 22).

Talijanska ratna mornarica (*Marina Militare*) za razliku od kopnene vojske koristi mnogo jednostavniji i tradicionalniji sustav označavanja rodovske pripadnosti. Dočasnici na oznakama činova o obliku pruga ili slova V na nadlakticama i epoletama imaju oznaku struke: zvijezda za pomorstvo, zupčanik i propeler za tehničku struku, radarske zrake za radariste itd. Časnici na rukavima nose tradicionalne oznake činova konopima (koji doduše ne prolaze cijelim obodom rukava) i jednaki izgled imaju i na epoletama. Za časnike posebnih struka, ove znake obrubljeni su rubom u različitim bojama, npr. plava – sanitet, crvena – tehnička struka, ljubičasta - administrativna struka.

3.10. Norveška

Norveška kopnena vojska nosi oznake pripadnosti struci na donjem suvratku kaputa (na gornjem suvratku se nosi oznaka čina), pri čemu postoji deset različitih oznaka rodova i struka i jedanaesta za oznaku generala. U mornarici samo vojnici i dočasnici posebnih struka uz oznaku čina na nadlaktici nose i oznaku svoje specijalnosti, jednu od šest propisanih (slika 23).

3.11. Poljska

U poljskim oružanim snagama oznake pripadnosti rodu, službi ili specijalnoj postrojbi nose se na suvratcima u obliku malih, najčešće kružnih znački. Danas je u upotrebi 28 različitih oznaka. Specijalisti u mornarici imaju crvene kružne oznake na nadlaktici s trideset različitih oznaka specijalnosti (slika 24). Dok su oznake specijalnosti u mornarici dobro heraldizirane i prepoznatljive, značke na suvratcima u drugim rodovima vrlo su sitne, izvedene reljefno na tamnim materijalima i često teško prepoznatljivih detalja.

3.12. Rumunjska

Rumunjske oružane snage koristile su sustav oznaka koji kombinira oznake u različitim bojama u podlozi epoleta te značaka na epoleti slično sovjetskom modelu, no ove značke su nedavno izbačene, te ostaju samo oznake prema bojama epoleta. Zrakoplovne i mornaričke oznake razlikuju se i po obliku oznaka činova (tablica 7).

3.13. Slovačka

Oružane snage Slovačke Republike pripadnost rodovima i službama označavaju vrlo jednostavnim metalnim pozlaćenim ili posrebranim značkama koje se nose na suvratku službene odore (slika 25). Kao što je spomenuto kod čeških oznaka, i ove se temelje na čehoslovačkom modelu koji je pak vrlo sličan ranijim sovjetskim rješenjima. Usporedbom sa znakovima koje koristi Češka, prikazanim prije (slika 17), može se primijetiti da su neki sasvim identični, dok su drugi manje ili više modificirani.

3.14. Švicarska

Švicarska vojska tradicionalno koristi sustav označavanja rodova i struka bojama. Ipak, Švicarska je jedna od rijetkih zemalja koja osim rodova i struka označuje i njihove podspecijalnosti. Tako se dvadeset i dva roda, struke i posebne službe označavaju s jedanaest različitih boja podloge epoleta ispod oznake čina, te bojama oznake na suvratku (*Kregnspiegel*) (tablica 8). Oznaka na suvratku ima oblik deltoida, obrubljenog zlatnim vezom te se u njemu nalazi oznaka roda, struke, službe ili specijalnosti, također izvedena zlatnim vezom (osim u nekoliko iznimaka kad se koriste druge boje veza, primjerice za službu u organizaciji Crvenog križa, koja ima izvezen crveni križ na bijelom disku na žuto obrubljenoj svijetlo plavoj oznaci). Ukupno je propisano više od sto različitih oznaka. Postrojbe koje u propisanoj odori nose beretke, nose ih u istoj karakterističnoj boji svojeg roda/struke. Na prikivnim odorama, ove oznake se nose na lijevom suvratku na pravokutnoj podlozi u boji odore (na desnom suvratku nose se odgovarajuća oznaka čina), dakle bez označavanja pripadnosti bojom (DDPS).

3.15. Ukrajina

Suvremene ukrajinske oznake roda i struke temelje se na sovjetskom modelu, no označavanje bojama se više ne koristi, nego samo metalnom značkom uz gumb na epoleti koja nosi oznaku čina. Danas je u upotrebi 11 oznaka u kopненоj vojsci i dvanaesta za zrakoplovstvo. U ratnoj mornarici nema posebnih oznaka profesije. Sve su oznake sačinjene od pozlaćenog metala, te su okružene lovorovim vijencem unutar kojeg se nalazi posebna oznaka: tenk za oklopništvo, ukršteni topovi za topništvo, štit s mačevima za pravnu službu, lira za glazbenu itd. (slika 26).

4. OZNAKE NA ODORAMA HV I OS RH

Već stvaranjem prve jezgre budućih oružanih snaga, ustrojavanjem Zbora narodne garde javila se potreba uvođenja određenih oznaka na odore. Naime, to ne samo da je tradicija i običaj u svim vojskama, nego je i zahtjev koji na vojnu organizaciju postavljaju norme međunarodnog ratnog prava. Prema međunarodnom ratnom pravu jedan od osnovnih zahtjeva za neku oružanu organizaciju da bude priznata kao subjekt zaštite ženevskih i drugih konvencija, uz jasno crtu zapovijedanja, odgovornosti i discipline, jest i jasno isticanje vojnih oznaka, oznaka činova i funkcija.

Tako su se već s prvim odorama pojavile i oznake činova temeljene na kvadratnom pleteru (u vojsci popularno zvan "čvarak") te tropletnoj vrpici prema uzorku s pluteja iz crkve Sv. Nedeljice u Zadru iz 11. stoljeća (Kokan). Istodobno su uvedene i oznake funkcija, također temeljene na istom dizajnu unutar kružnog tropleta (*Uredba*, 1991.). Tada je propisana i posebna oznaka za pripadnike sanitetske službe koja bi se nosila na "reveru surke", ali ta oznaka nije nikada zaživjela.

Nedugo zatim standardiziran je i izgled oznaka koje se nose na kapama, temeljene na izgledu državnog grba. Ove su nošene na ratnim (maskirnim, prikrivnim) odorama, a uvođenje službene odore, sada već u Hrvatskoj vojsci, uvedena je i oznaka pripadnosti HV koja se nosi na suvratku kaputa. Oznake činova, koje se na ratnoj odori nose iznad lijevog džepa jakne odnosno košulje, na službenoj (i svečanoj) odori za časnike nose se na naramenicama, kao što je tradicionalno u mnogim oružanim snagama, dok su dočasničke oznake postavljene na oba rukava iznad laktova. Na odorama HRM činovi se označavaju tzv. konopima, odnosno širitima – zlatnim trakama različite širine na krajevima rukava za časnike (odnosno istim dizajnom na epoletama na varijantama odora na kojima nije prikladno nositi širite) odnosno na nadlaktici za dočasnike. U određenim varijantama odore HRM (ratna, zimsko jakna itd.) koriste se i oznake po dizajnu jednake oznakama u kopnenoj vojsci. Umjesto oznake HV na suvratku u mornarici se koristi pozlaćena oznaka HRM. U HRZ i PZO koriste se iste oznake kao i u kopnenoj vojsci s time da su bojom prilagođene boji zrakoplovne odore (matirano srebrno). Oznaka na suvratku kaputa na odorama HRZ i PZO jednaka je izgledom oznaci HV, u početku s pridodanim krilima, da bi kasnije bila zamijenjena, osim po boji, sasvim jednakom oznakom.

Oznake pripadnosti postrojbi nose se na desnoj nadlaktici te su po stilu i dizajnu najraznovrsnije oznake. Velik broj tih oznaka izradio je dizajner Božo Kokan, kao i neki drugi prominentni hrvatski dizajneri, a mnoge su izrađene od pripadnika samih postrojbi. Na izvjestan način to su najbolje poznate vojne oznake OS RH, a njihov najveći dio sakupljen je i objavljen u nizu knjiga koje je uredila Ankica Tuđman pod nazivom *Hrvatsko ratno znakovlje* u tri knjige, te četvrta knjiga *Hrvatske ratne i vojne zastavice*, dok je Kokan 2006. godine gotovo polovicu znakova svojeg dizajna objavio u monografiji *Znakovi pobjednika*.

Osim navedenih oznaka, među vojne oznake ubrajaju se i zamjenice odlikovanja i medalja, koje se u obliku raznobojnih traka nose iznad lijevog džepa službene i svečane odore.

Pripadnici vojno-diplomatskog zbora (vojni izaslanici) te pobočnik predsjednika Republike kao posebnu oznaku nose i zlatne tropletne vrpce – pobočnik na desnom, a vojni izaslanici na lijevom ramenu službene i svečane odore.

Na službenoj odori nose se i oznake najviše završene vojne škole, na desnom džepu službene odore, te oznake vojnih vještina iznad oznake prezimena iznad desnog džepa.

Smještaj vojnih oznaka koje se nose na službenoj odori časnika kopnene vojske prikazane su na slici 27.

Prema trenutnim propisima, rodovi i struke pripadnika OS RH ne mogu se prepoznati prema oznakama na uniformi, jedino je oblikom odore te oznakama činova

i pripadnosti grani moguće razlikovati pripadnike grana OS RH, tj. HKoV-a, HRM-a te HRZ-a i PZO-a. Jedina oznaka koja jasno razlikuje posebnu funkciju unutar OS RH je oznaka pripadnika Vojnog ordinarijata koja se od 1998. godine (*Odluka*, 1998.) nosi na suvratku službene i svečane odore umjesto oznake HV, u obliku latinskog križa ukrašenog pleterom. Oznake činova pripadnika vojnog ordinarijata također se razlikuju od oznaka ostalih časnika, time da se umjesto "čvarka" nalazi maslinova grančica (*Odluka*, 2000.).

5. UVOĐENJE OZNAKA PROFESIJA U HV

Prilikom ustanovljavanja MORH-a, izdana je zapovijed o podjeli rodova i službi na vrste, grane i specijalnosti (Klasa 080-06/92-02 (01)). Prema toj zapovijedi rodovi su: pješaštvo, topništvo, PZO, oklopno-mehanizirane postrojbe (OMP), inženjerija, veza, radiološko-biološko-kemijska obrana (RBKO), postrojbe za elektronsko djelovanje (PED), zrakoplovstvo, mornarica, zračno motrenje i navođenje (ZMIN). U službe spadaju: tehnička služba KoV-a, zrakoplovno-tehnička, mornaričko-tehnička, intendantska, sanitetska, veterinarska, prometna, geodetska, financijska, informatička, pravna, građevinarska i glazbena služba (Jug).

Već u prvim pravilnicima koji se bave problematikom odora HV-a predviđeno je bilo uvođenje oznaka rodova, struka i službi koje bi se nosile na odorama uz ostale oznake, a iste odredbe nalaze se i u svim kasnijim prihvaćenim pravilnicima. Nažalost, bilo zbog ratne situacije, bilo zbog drugih objektivnih ili subjektivnih razloga, među kojima su možda i određena inertnost sustava te ne sasvim isključen svojevrsan otpor prema takvoj identifikaciji struka od strane dijelova pripadnika sustava, ove oznake nikada nisu usvojene te odredbe pravilnika nikada nisu realizirane. Može se pretpostaviti da je i jedan od razloga bio i opći stav da u relativno maloj vojsci u kojoj se mnogi osobno poznaju, odnosno rijetko djeluju u miješanim sastavima s nepoznatim postrojbama, potreba za prikaz specijalnosti nije toliko važna.

U OS RH bilo je nekoliko pokušaja izrade oznaka rodova, službi i struka, pa tako i sredinom 1990-ih godina i u vezi s velikim preustrojem OS RH koji je proveden 2000. godine, ali su ti pokušaji ostali nerealizirani. U pripremi za rad u radnoj skupini 2006./2007., od tih ranijih pokušaja bili su nam dostupni dizajni koje je pripremio brigadir Eduard Butijer 2001. godine (slika 28). Ovaj set oznaka, čini se, svjesno se temeljio na sustavu oznaka američke kopnene vojske i to oznaka za vojnike i dočasnike koje su izrađene na kružnom "gumbu" na koje je reljefom izrađena oznaka. Simboli u oznakama bili su prikazani trodimenzionalno s perspektivnom, u nekim primjerima s vrlo realnim prikazom, a uvijek s vrlo jasnom simbolikom roda, struke ili službe kojoj pripadaju, gotovo bi se reklo, tradicionalnog izgleda.

Nije posve jasno zašto te oznake tada nisu prihvaćene, a jedno od mogućih objašnjenja možda može biti da se u to vrijeme u OS RH izrazito štedjelo na svim resursima. Naime, od 1995. godine proračun za obranu drastično je smanjen, no brojčana veličina snaga nije proporcionalno pratila to smanjenje, te su da bi se osiguralo dovoljno sredstava za hladni pogon, svi projekti koji nisu bili nužni, a iziskivali su troškove, ostavili za neko bolje vrijeme.

Novi poticaj za izradu oznaka rodova, struka i službi uslijedio je nakon propisivanja Odluke o rodovima, službama i strukama i njihovim specijalnostima, koji je donio ministar obrane Berislav Rončević, 22. listopada 2004. godine. Ustrojeno je Povjerenstvo i Radni tim u cilju izrade prijedloga vizualnih rješenja oznaka pripadnosti oružanim snagama, granama, rodovima, službama i strukama te ostalih oznaka koje su sastavni dio Pravilnika o vojnim odorama (Kl. 023-03/06-08/01, urbr. 512-06-06-329, bez oznake tajnosti), 14. travnja 2006. godine. U Radni tim imenovani su visoki časnici predstavnici Uprava GS OS RH, predstavnici grana i glavnih zapovjedništava OS RH te članovi tima, djelatnici OS RH i MORH koji se bave proučavanjem vojnih insignia, vojne povijesti i heraldike.

Zadaća Radnog tima bila je prikupiti očitovanja zapovjedništava grana, postrojbi i uprava, priprema i selekcija tog materijala, razrada prijedloga ponuđenih rješenja te prezentacija tih materijala članovima Povjerenstva. U tu svrhu trebalo je proučiti sustav označavanja u stranim oružanim snagama te povijesna rješenja korištena na hrvatskim prostorima, a dio tih pripremljenih radova čini i jezgru ovog rada.

Na osnovi proučenih sustava označavanja vojnih profesija, Radni tim je predložio dva osnovna načina rješavanja oblikovanja ovih oznaka, na kojem bi se temeljila i usmjerila daljnja razrada oznaka. Naime, kako je zaključeno da i povijesno, a i danas u svijetu postoje dva osnovna načina označavanja profesija u vojskama i to jedan upotrebom različitih boja ("boja oružja") te drugi upotrebom heraldičkih i kvazi-heraldičkih simbola – značaka. Oba od ova dva sustava bila su povijesno korištena na hrvatskim prostorima, te oba imaju povijesnih argumenata da budu primijenjena, no Povjerenstvo je jednoglasno zaključilo da je u današnje vrijeme primjereniji sustav sa značkama.

Inicijalni prijedlog značaka zasnivao se na ideji da se primjene značke koje bi prema svojem obliku bile prilično apstraktne, da bi izvedbom stilski odgovarale postojećoj oznaci HV, te da bi svojim oblikom već iz daljine bile vrlo različitih silueta. Prijedlog ovih oznaka izradili su stn Željko Heimer i stn Siniša Pogačić.

Na temelju takvog promišljanja, ostale su oznake izrađene da bi stilski bile sukladne oznaci HV. Težilo se uključiti poznate elemente iz hrvatske likovne baštine, primjerice, Zvonimirova kruna, oblik oltarnog zabata starohrvatskih crkava na kojima se nalaze najraniji natpisi imena hrvatskih vladara iz IX. i X. stoljeća, tlocrt Dioklecijanove palače i slično, a dakako znakovi su uključivali i hrvatski troplet ili njegovu stilizaciju (koja je ponegdje pojednostavljena do razine paralelnih linija).

Kasnije je prevladalo mišljenje da različite siluete svakog od znaka nisu potrebne, te da bi se mogao uzeti neki oblik ("podloga") koji bi bio zajednički za određene grupe oznaka. Podloga za rodove kopnene vojske temeljena je na šesterokutnom prijedlogu, koji je stilizacija karlovačke tvrđave (u Karlovcu je i Zapovjedništvo HKoV), u obliku predložena prema rješenju bjn Tomislava Kovačića. Za rodove zrakoplovstva i mornarice zajednička podloga predložena je u obliku štita kakav se već pojavljuje na nizu oznaka OS RH; nadvišena krilima (znak HRZ i PZO prema dizajnu Bože Kokana iz 1994. godine, [Kokan, 2006]) odnosno ukrštenim sidrima. Za struke i službe predložena je zajednička podloga u obliku romba, kojem bi se za zrakoplovstvo i mornaricu dodavala krila odnosno sidra. Za središnje znakove izrađen je sasvim novi niz prijedloga.

Na sastanku Radnog tima i Povjerenstva održanom 15. ožujka 2007. godine, usuglašeni su elementi znakova pojedinih rodova, struka i službi, te je provedeno daljnje likovno pročišćavanje svih znakova, a ideja sa podlogama je odbačena. Pripremljen je prijedlog koji je upućen u daljnju proceduru, no do danas nije prihvaćen, ali ni odbijen.

6. ZAKLJUČAK

Označavanje posebitosti različitih vojnih struka sastavni je dio ukupne simbolike vojne odore svih suvremenih vojski svijeta, barem od tada od kada se koriste jednoobrazne odore. U svijetu se koriste dva osnovna rješenja takvih oznaka, jedno korištenjem različitih boja (boja oružja, *Waffenfarbe*) na raznim dijelovima odore – na epoletama, laticama na suvratku, prošivcima na šavovima raznih dijelova odore i sl., te drugi način korištenjem figurativnih značaka koje se nose na suvratku, zajedno s oznakama činova na epoletama, na rukavima i sl. Osim ova dva rješenja neke zemlje odabiru i njihovu kombinaciju bilo kao alternativni način označavanja ili kao sustave koji se dopunjuju. U ovom radu prikazan je razvoj sustava označavanja rodova i struka u vojskama država u kojima se Hrvatska nalazila u XIX. i XX. stoljeću, te izbor iz sustava ovakvih oznaka u nekim današnjim vojskama u Europi.

Hrvatsko domobranstvo u sklopu vojnog sustava Austro-Ugarske Monarhije koristilo je sustav koji je bio zajednički za cijelu Monarhiju, korištenjem boja latica i gumbiju odore za označavanje pripadnosti pojedinim pukovnijama, dok je sustav označavanja specijalnosti bio tek rudimentaran te se počeo razvijati krajem XIX. stoljeća, da bi tijekom Prvoga svjetskog rata postao razrađeniji, no njegov razvoj prekinut je propašću dvojne države.

Kratkotrajna vojska Države SHS preuzela je austrougarski sustav prilagodivši izgled oznaka činova sustavu označavanja srpske vojske, a taj je sustav ostao u upotrebi i više godina nakon stvaranja nove južnoslavenske države i propisivanja novog sustava 1922. godine. Tada propisani sustav temeljio se na boji oružja te manjem broju posebnih značaka, da bi do početka Drugoga svjetskog rata broj propisanih značaka dosegao 33.

U NDH je također osnovu sustava označavanja vojnih profesija činio sustav boje oružja, ali su istodobno korištene i značke. Početkom 1945. propisan je novi sustav koji se temeljio isključivo na bojama, ali je pitanje koliko je stigao zaživjeti.

Partizanske jedinice također uvode sustav označavanja bojama – tzv. egalizire, da bi nakon prelaska u mirnodopski vojni ustroj početkom 1950-ih godina JNA uvela isključivo značke na suvratcima, a napustila sustav boja oružja.

Danas u Europi sustav temeljen na boji oružja koristi se, između ostalih, u Austriji, Finskoj, Njemačkoj, Grčkoj i Rumunjskoj. Oznake značkama koriste oružane snage Bugarske, Češke, Norveške, Poljske, Slovačke, Ukrajine, dok se kombinacija oba sustava koristi u Belgiji, Mađarskoj, Italiji i Švicarskoj.

U Republici Hrvatskoj do danas nije uveden sustav označavanja rodova, službi i struka te se iz odore ne može odrediti profesija vojnika, dočasnika i časnika OS RH.

Svrha ovog rada je da pružanjem povijesnog i sustavnog pregled različitih primijenjenih rješenja, pruži čvrsti temelj pri izradi novih oznaka u OS RH.

KRATICE:

brg – brigadir
HKOv – Hrvatska kopnena vojska
HRM – Hrvatska ratna mornarica
HRZ i PZO – Hrvatsko ratno zrakoplovstvo i protuzračna obrana
HV – Hrvatska vojska
JNA – Jugoslavenska narodna armija
KJ – Kraljevina Jugoslavija
KSHS – Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca
KoV – kopnena vojska
NBKO – nuklearno-kemijsko-biološka obrana
NOV i POJ – Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije
NV SHS – Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba
OS RH – Oružane snage Republike Hrvatske
PZO – protuzračna obrana
RM – ratna mornarica
RZ – ratno zrakoplovstvo

LITERATURA:

- Aralica, T., Aralica, V. (2006.) *Hrvatski ratnici kroz stoljeća, 2. knjiga: Razdoblje Kraljevine SHS/Jugoslavije 1918. – 1941.*, Zagreb: Znanje.
- Austro-Hungarian Army uniforms in WW1*, Landships – A site for WW1 Military Modeling, <http://www.landships.freeservers.com/>, visited 20.03.2007.
- Barac, Borna i Siniša Pogačić (1998.) *Odlikovanja i znakovlje Nezavisne Države Hrvatske 1941.-1945.* Zagreb: Naklada Obol.
- Borošak Marijanović, Jelena (1996.) *Zastave kroz stoljeća.* Zagreb: Hrvatski povijesni muzej.
- Diem, Peter (1995.) *Die Symbole Österreichs.* Wien: Kremayr & Scheriau.
- Dienstgrade*, Österreichs Bundesheer, Bundesministerium für Landesverteidigung, <http://www.bmlv.gv.at/abzeichen/dienstgrad/index.shtml>, visited 24.03.2007.
- Distintivi del grado in stoffa*, Federal Department of Defence, Civil Protection and Sports (DDPS), www.vbs.admin.ch, visited 24.03.2007.
- Identifying colors and special insignia*, Finnish Defence Forces, updated 05.07.2004, visited 23.03.2007, http://www.mil.fi/varusmies/arvomerkki/laatat_en.dsp
- Jug, D. *Počeci sustavne izobrazbe časnika i dočasnika u Hrvatskoj vojsci, Prva faza: Tečajevi 1991/1992. godine*, Polemos, br. 7, str. 107-128, 2005.
- Jung, Peter i Darko Pavlovic (1996.) *The Austro-Hungarian Forces in World War I (2) 1916-18*, Osprey Publishing, 1996.

- Kokan, Božo (2006.) *Znakovi pobjednika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Le Uniformi*, Esercito Italiano, <http://www.esercito.difesa.it/root/uniformi/uniforme.asp>, visited 23.03.2007.
- McDonnell, Leslie (1999.) *Insignia of World War II*. Leicester: Silverdale Books.
- Mikulan, Krunoslav i Siniša Pogačić (1999.) *Hrvatske oružane snage 1941. – 1945*. Zagreb: P.C. grafičke usluge.
- Militarija, Singidunom Online, www.singidunum-online.com, visited 24.03.2007.
- Mladenov, Lj. *Military And Police Insignias Collection*, October 2001, <http://www.geocities.com/kokosar2000/>, visited 20.03.2007.
- Odluka o oznakama činova i dužnosti u oružanim snagama Republike Hrvatske*, *Narodne novine*, br. 39/1995, 9. 6. 1995.
- Odluka o dopuni odluke o oznakama činova i dužnosti u oružanim snagama Republike Hrvatske*, *Narodne novine*, br. 43/1998, 27. 3. 1998.
- Odluka o oznakama činova i dužnosti u oružanim snagama Republike Hrvatske*, *Narodne novine*, br. 5/2000, 17. 1. 2000.
- Oznaki korpusów osobowych*, Ministerstwo Obrony Narodowej, http://www.wp.mil.pl/strona.php?idstrona=63&idn=1_18_4, visited 23.03.2007.
- Pavešković, Antun. *Sređeni prikaz kaosa*, u *Vijenac*, br. 174, 2.11.2000.
- Pravilo o vojnim uniformama oružanih snaga SFRJ*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1989.
- Švajncer, J. Janez (1997.) *Uniforme*. Celje: Muzej novejšje zgodovine.
- Uniforminsignia - The International Encyclopedia of Uniform Insignia around the World*, World Insignia Collectors Union, www.uniforminsignia.net, 2000-2007.
- Uredba o činovima, dodjeli činova, promaknućima u viši čin, te prevođenju i odorama pripadnika oružanih snaga Republike Hrvatske*, *Narodne novine*, br. 57/1991, 4. 11. 1991.
- Wikipedia: *Italian Army* http://en.wikipedia.org/wiki/Italian_Army, visited 23.03.2007.

BRANCH, SERVICE AND SPECIALTY INSIGNIA ON MILITARY UNIFORMS

Željko Heimer

Summary

The marking of different military professions is an integral part of the complete set of the military uniform insignia. Two basic visual systems are used in general – different colours, i.e. colours of arms and figurative markings, i.e. badges. This paper provides an overview of the development of the insignia system marking branches and professions in the militaries of the states of which Croatia was a part during the 19th and 20th century, as well as a choice of such systems in some current European armed forces. This type of insignia is not yet introduced in the Republic of Croatia. A system combining colours to denote regiments was used in Austria-Hungary, while the professions within were indicated only rudimentary. In Yugoslavia, a system of colours was regulated with a few distinctive badges, the number of which was gradually increased until the beginning of the World War II. In the Independent State of Croatia, colours and badges were combined, however, with frequent changes in the system. The partisan units introduced a colour system as well, while after the World War II the Yugoslav People's Army introduced exclusively the badges. By increasing various professions that have to be indicated the system based on colours proves to be ineffective due to the insufficient differentiability.

Keywords: military insignia; branches of arms insignia; military uniform; colours of arms

		DEUTSCH				UNGAR.						DEUTSCH				UNGAR.				
		g.		w.		g.		w.				g.		w.		g.		w.		
		KNÖPFE										KNÖPFE								
Dunkel-	roth	1	18	52	53	Orange-	gelb	59	42	64	63									
Bordeaux-		89	88			Kaiser-		27	22	2	31									
Krapp-		15	74	44	34	Schwefel-		99	41	16	10									
Amarant-		90	95	86		Stahl-		56	47	48	60									
Kirsch-		73	77	43	23	Gras-		8	28	61	62									
Carmoisin-		84	81	96	82	Apfel-		9	54	85	79									
Scharlach-		45	80	37	39	Meer-Gras-		102												
Krebs-		35	20	71	67	Meer-		21	87	70	25									
blaus-		57	36	65	66	Papagei-		91	10	48	50									
Rosen-		13	97	5	6	Himmel-		4	3	32	19									
Dunkel-		braun	93	7	12	83		licht-	blau	40	75	72	29							
Roth-			55	17	68	78		licht-	drapp	100	98									
weiss			94	92				Hecht-	grau	30	49	76	69							
schwarz			14	58	26	38		Asch-		11	24	51	33							

Slika 1. Sustav označavanja regimenti u Austro-ugarskoj vojsci. Svaka regimenta s nje-mačkim službenim jezikom (odnosno iz austrijskog dijela Monarhije), te svaka iz mađarskog dijela imala je jedinstvenu kombinaciju boje podloge latice na su-vratku i boje gumbiju (g. = žuta, w. = bi-jela). Brojevi označavaju broj regimente. [Landships]

Slika 2. Oznake specijalnosti Austrougarske vojske, izbor. 1. Strojničar, u austrijskim postrojbama, 2. Strojničar, u mađarskim postrojbama, 3. Pješako topništvo, 4. Minobacačke posade, 5. Automobilske postrojbe, 6. Električarske postrojbe, 7. Letački korpus, 8. Inženjerija (u mađarskim postrojbama s krunom sv. Stjepana), 9. k.k. Landweh Gebirgstruppen (1907.), k.u.k. XIV. Korps (1914.), 10. Tiroler Standschützen, 11. Kärntner Freiwilligen Schützen, 12. Planinski izvidnici (na lijevoj nadlaktici), 13. i 14. Grenzüjäger, oznaka na zelenoj latici, za časnike, ušiveno, za dočasnike, metalno. (Jung i Pavlovic)

Slika 3. Oznake specijalnosti Austrougarske vojske, izbor. 1. Pješačko topništvo, 2. Inženjerija, 3. Minobacačke posade, 4. Strojničari. [Thüringen Militaria]

Tablica 1. „Boje oružja“ u vojsci i mornarici (RM) Kraljevine SHS prema propisu iz 1922. i 1924. godine.

Rod/struka	Boja
Pješaštvo, intendantī, velosipedski, ekonomski u RM	zatvoreno crvena
Artiljerija, pirotehničari, RM, sanitet u RM	crna
Inženjerija, oklopništvo i tehnički časnici, inž. u RM	višnjeva boja
Sanitet, veterina	zatvorena braun
Apotekari	tamno siva
Pekari i administrativne	zatvoreno zelena
Konjaništvo	zlatnožuta
Vojvode i generali	zatvoreno plava
Generalštabni časnici, žandarmerija, stručni u RM	otvoreno crvena
Sudstvo	zatvoreno ljubičasta
Kapelani	drap
Administrativni u RM	otvoreno zelena
Mornaričko tehnička u RM	svijetlo siva
Ratno zrakoplovstvo	otvoreno plava

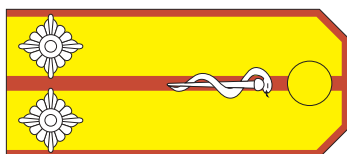

Slika 4. Znakovi struka i službi Vojske KSHS prema propisu iz 1922. godine: željezničke postrojbe, sanitet i vojni glazbenici.

Slika 5. Znakovi struka i službi Vojske KJ prema propisu iz 1932. godine (Švajncer, p. 53). Prvi red: telegrafске satnije i eskadroni, oklopne postrojbe, inženjerski časnici zrakoplovne-tehničke struke, inženjerski časnici

topničko-tehničke struke, topničko tehnički časnici; drugi red: inženjerski časnici inženjersko-tehničke struke, inženjersko-tehnički časnici, zrakoplovno tehnički časnici, zrakoplovno inženjerski časnici; treći red: automobilske postrojbe, geodetski časnici, sanitetski časnici, veterinarski časnici, časnici ljekarnici.

Slika 5a. Epoleta (naramenica) s oznakom čina poručnika sanitetske struke Vojске KJ.

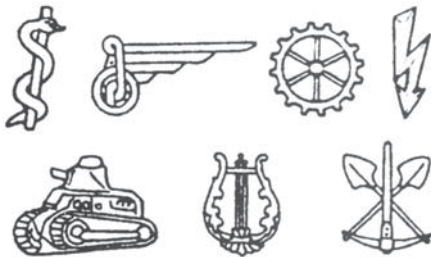
Slika 6. Znakovi struka i službi Vojске KJ prema propisu iz 1939. godine (Švajncer, p. 79-80). Prvi red: biciklističke postojbe, postrojbe bojnih vozila, planinske postrojbe, topnički pukovi i samostalni topnički divizionjuni divizionjskih oblasti, topnički pukovi armijskih oblasti, pukovi i samostalni divizionjuni teškog topništva; drugi red: obalno topništvo, protuzračno topništvo, konjaničko topništvo, gorske bitnice planinskog topništva, eskadroni veze, pionirski eskadroni, stožer prometnog zapovjedništva i pukovi veze (osim bežičnih postrojbi); treći red: stožer pionirskog zapovjedništva i pionirski pukovi, tehničke postrojbe pionirskog zapovjedništva, stožer pontonirskog zapovjedništva i pontonirski pukovi, vatrogasne postrojbe, časnici i dočasnici vojnih izaslanstava pri ministarstvu i upravama prometa, časnici saniteta, veterinarski časnici, časnici ljekarništva; četvrti red: intendantski časnici i vojni službenici ekonomske struke, kapelnici i vojni glazbenici, bežične veze, željeznički pukovi i postrojbe žičnih željeznica, postrojbe golublje pošte, topničko-tehnički časnici pirotehničke i barutarske struke; peti red: automobilske postrojbe, geodetski časnici i tehnički službenici geodetske struke, časnici inženjersko-tehničke struke, dočasnici potkivači, časnici inženjeri i vojni službenici tehničko-tehničke struke, časnici inženjeri i vojni službenici inženjersko tehničke struke.

Slika 7. Oznake specijalnosti mor- narice KJ iz 1936. godine (Švajncer, p. 68). Prvi red: glazbena, sanitetska, kuharska, električarska, strojarska; drugi red: palubna, kotlovničarska, telegrafska, signalna, topnička; treći red: disciplinsko-administrativna, brodarska, torpedna, minerska, letačka.

Tablica 2. Boje latica na odorama kopnene vojske Hrvatskog domobranstva, 1941. godine (Mikulan i Pogačić) (* i pripadnici Uzničke straže Oružanih snaga; ** upravni, opskrbeni, blagajnički, niži intendantski časnici i činovnici)

Vrste oružja i struke	Boja i materijal laticе
Četni generali	Skrletno crveno sukno
Glavni stožer	Skrletno crveno sukno i crni izbojak
Pješništvo	Svijetlo bročasto crveno sukno
Topništvo	Vatreno crveno sukno
Konjaništvo	Tamno žuto sukno
Tehničke čete	Čelično zeleno sukno
Vojni suci *	Ljubičasto sukno
Intendantski časnici	Trešnjevasto crveni baršun
Vojni liječnici	Tamno smeđi baršun
Zdravstveni časnici	Svijetlo drap sukno
Vojni veterinari	Golubasto sivi baršun
Ljekarnici	Svijetlo smeđe sukno
Gospodarski časnici **	Svijetlo modro sukno
Planinski lovci	Poput trave zeleno sukno
Skladišni časnici	Škriljasto sivo sukno
Povozni časnici	Tamno poput neba modro sukno
Samovozne postrojbe	Crno sukno

Slika 8. Oznake struka kopnene vojske Hrvatskog domobranstva, 1941. godine (Mikulan i Pogačić, p. 29). Prvi red: časnici liječnici, željeznička struka, tehnička struka, dojavničari; drugi red: oklopne postrojbe, glazbenici, opkopari.

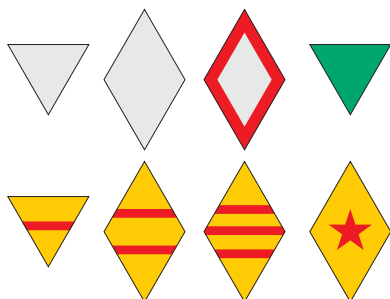
Slika 8a. Laticе s kragne stožer- nog narednika samo- voznih postrojbi (gore) i satnika opkoparskih postrojbi (*Uniforminsig- nia*).

Tablica 3. Boje latica u zrakoplovstvu NDH, studeni 1941. [Mikulan i Pogačić]

Struke u zrakoplovstvu	Boja latice
Letači	Svijetlo plavo
Zrakoplovno-tehnička struka	Crveno
Intendantska struka	Tamno smeđe
Protuzrakoplovno topništvo	Svijetlo crveno
Zdravstvena struka	Smeđe
Gospodarska struka	Zeleno
Pravosudna struka	Ljubičasto
Zrakoplovno pomoćna struka	Svijetlo sivo

Slika 9. Oznake struka Mornarice NDH 1944. godine (Mikulan i Pogačić, p. 107). Prvi red: pomorsko-redarstvena, prometna, intendantska; drugi red: tehnička, inženjerijsko-tehnička, strojarska; treći red: zdravstvena, gospodarska, rukovodna.

Slika 10. Oznake na kragni časnika NOV i POJ. Prvi red: prema propisu iz 1943. godine, niži časnici, viši časnici, generali (u praksi se umjesto srebrne koristila zlatna ili žuta boja), intendantski časnici. Drugi red: oznake uvedene 1944. godine, politički delegat voda (politički komesar čete isto, ali dvije crte), politički komesar bataljuna, tri crte), politički komesar divizije (politički komesar brigade isto, ali jedna crta), politički komesar korpusa, članovi Vrhovnog štaba.

Tablica 4. Boje roda za generale, rodove i službe JA prema odredbi 1946. godine.

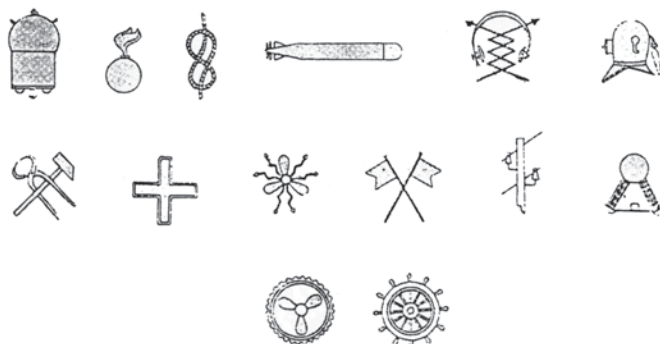
Rod/služba	Boja latice
Generali	Jarko crvena
Pješništvo	Tamno crvena
Topništvo	Crna
Konjaništvo	Jarko plava
Inženjerija	Višnjeva
Veza i NBKO	Smeđa
Službe	Tamno plava
Zrakoplovstvo	Plava

Slika 10a. Epoleta konjaničkog kapetana 1. klase JA (*Uniforminsignia*).

Slika 11. Oznake rodova i službi KoV JA prema odredbi 1946. godine (Švajncer, p. 111). Prvi red: liječnici časnici, bolničari, geodeti, konjica; drugi red: tenkisti, topništvo, veza, intendanti, treći red: inženjerija, željeznički časnici, automobilisti.

Slika 12. Oznake specijalnosti u RM JA prema odredbi 1946. godine (Švajncer, p. 121). Prvi red: minerska, diverzantska, palubna, torpedna, radio-telegrafska, ronilačka, strojarska; drugi red: vojno-obrtna, sanitetska, električarska, signalna, telegrafsko-telefonska, kotlovnicička, brodska.

Pješadija

Artiljerija

Artiljerijsko-raketne
jedinice protivvazdušne
obrane

Oklopne i mehanizovane
jedinice

Inžinjerija

Veza

Atomsko-biološko-
hemijska odbrana

Avijacija (generalski znak,
opći bez grančica)

Pomorstvo (nosi se iznad
širita)

Tehnička služba KoV

Mornaričkotehnička
služba

Vazduhoplovnotehnička
služba

Intendantska služba

Sanitetska služba - leka-
rska

Sanitetska služba - apo-
tekarska

Veterinarska služba

Saobraćajna služba

Građevinska služba

Pravna služba

Geodetska služba

Finansijska služba

Administrativna služba

Padobranska služba

Muzička služba

Oznaka generala

Oznaka na svečanoj bluzi
aktivnih vojnih lica KoV

Pitomci škola rezervnih
oficira

Slika 13. Oznake rodova i struka JNA nakon 1955. (Mladenov), (*Uniforminsignia*), [Singidunum]

Slika 14. Oznake specijalnosti JRM (Švajncer, p. 141). Prvi red: brodarska i palubna, minerska, artiljerijska; drugi red: pomorsko-pogonska, torpedna; treći red: veza, pomorsko-inženjerijska, električarska i elektronska; četvrti red: zanatlijska, administrativna.

Tablica 5. Oznake rodova i struka u *Bundesheer*-u Republike Austrije.

Rod/struka	Boja
<i>ABC-Abwehrtruppe</i>	NBKO svijetlo siva
<i>Artillerie</i>	Topništvo crvena
<i>Aufklärungstruppe</i>	Obuka i školstvo zlatno-žuta
<i>Fernmeldetruppe</i>	Veza smeđa
<i>Fliegerabwehrtruppe</i>	PZO crvena
<i>Infanterie</i>	Pješaštvo zelena
<i>Luftstreitkräfte</i>	Zrakoplovstvo tamno crvena
<i>Ordnungstruppe</i>	Vojna policija zelena
<i>Panzerjägertruppe</i>	Protuoklopništvo roza
<i>Panzertruppe</i>	Oklopništvo crna
<i>Pioniertruppe</i>	Inženjerija tamno zelena
<i>Sanitätstruppe</i>	Sanitet svijetlo plava
<i>Versorgungstruppe</i>	Logistika tamno plava

Slika 15. Oznaka čina satnika roda veze *Bundesheer*-a na suvratku (*Rockkragen* ili Belgijski kragenšpigel).

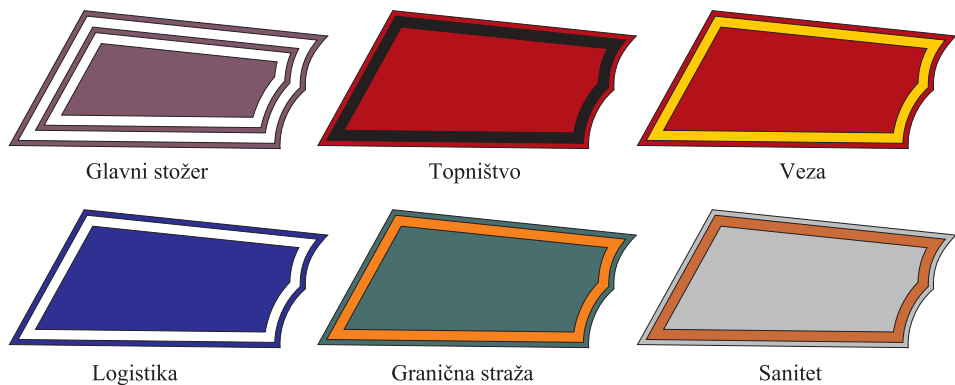

Slika 16. Oznake pripadnosti rodovima u Oružanim snagama Kraljevine Belgije od 1995. godine (*Uniforminsignia*).

Slika 17. Oznake pripadnosti rodovima u Oružanim snagama Češke Republike od 1993. godine (*Uniforminsignia*).

Slika 18. Označavanje rodova i struka u Oružanim snagama Republike Finske – odabrani primjeri.

Tablica 6. Oznake rodova i struka u *Bundeswehr*-u Savezne Republike Njemačke.

Rod/služba		Boja	
<i>ABC-Abwehrtruppe</i>	NBKO	bordo crvena	
<i>Artillerie und Generale</i>	topništvo, generali	jarko crvena	
<i>Feldjäger</i>	specijalne snage	narančasta	
<i>Fermeldetruppe</i>	veza	žuta	
<i>Heeresflieger</i>	zrakoplovstvo u KoV	svijetlo siva	
<i>Heeresflugabwehr</i>	PZO KoV	korajno crvena	
<i>Infanterie</i>	pješništvo	lovačko zelena	
<i>Militärmusik</i>	glazbena služba	bijela	
<i>Panzeraufklärer, Luftwafe</i>	izvidnica, zrakoplovstvo	zlatno žuta	
<i>Panzertruppe</i>	oklopništvo	roza	
<i>Pioniere</i>	inženjerija	crna	
<i>Santätstruppe</i>	sanitet	tamno plava	
<i>Instandsetzungsgruppe</i>	logistika	plava	
<i>Offiziere im Generalstabsdienst</i>	služba u GS	karmin crvena	

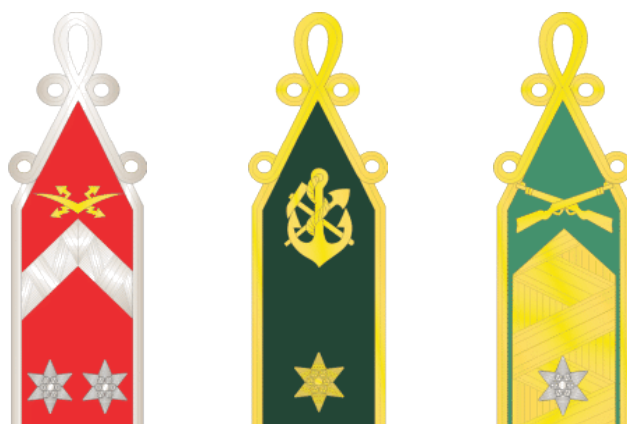
Slika 19. Oznake rodova i struka Grčke vojske, izbor: gore čin narednika, dolje čin brigadnog generala na službenoj odori (*Uniforminsignia*).

Slika 20. Oznake rodova i struka Grčke ratne mornarice, izbor (*Uniforminsignia*).

Slika 21. Oznake rodova i struka Mađarskog domobranstva, izbor. Prilagođeno prema *Uniforminsignia*.

Slika 21a. Oznake na kragni službenih i svečanih odora Mađarskog domobranstva: nadnarednik službe zračnog motrenja i navođenja, poručnik inženjerije, bojnik pješaštva. [*Uniforminsignia*] (*Uniforminsignia*).

Cavalry Regiments:

Infantry of the Line:

Infantry of the Line: Training Brigade:

Infantry Specialties:

Special Forces:

Artillery:

Engineers & Combat Engineers:

Communications:

Logistics:

Medical Corps:

Slika 22. Oznake na kragni (mostreggiature) Talijanske vojske (Wikipedia).

Pješaštvo

Veza

Administrativan struka

Promet

Konjica

Tehnička struka

Topništvo

Inženjerija

Zdravstvena struka

Poštanska služba

General

Tehničar za torpeda

Radarist

Električar

Strojar

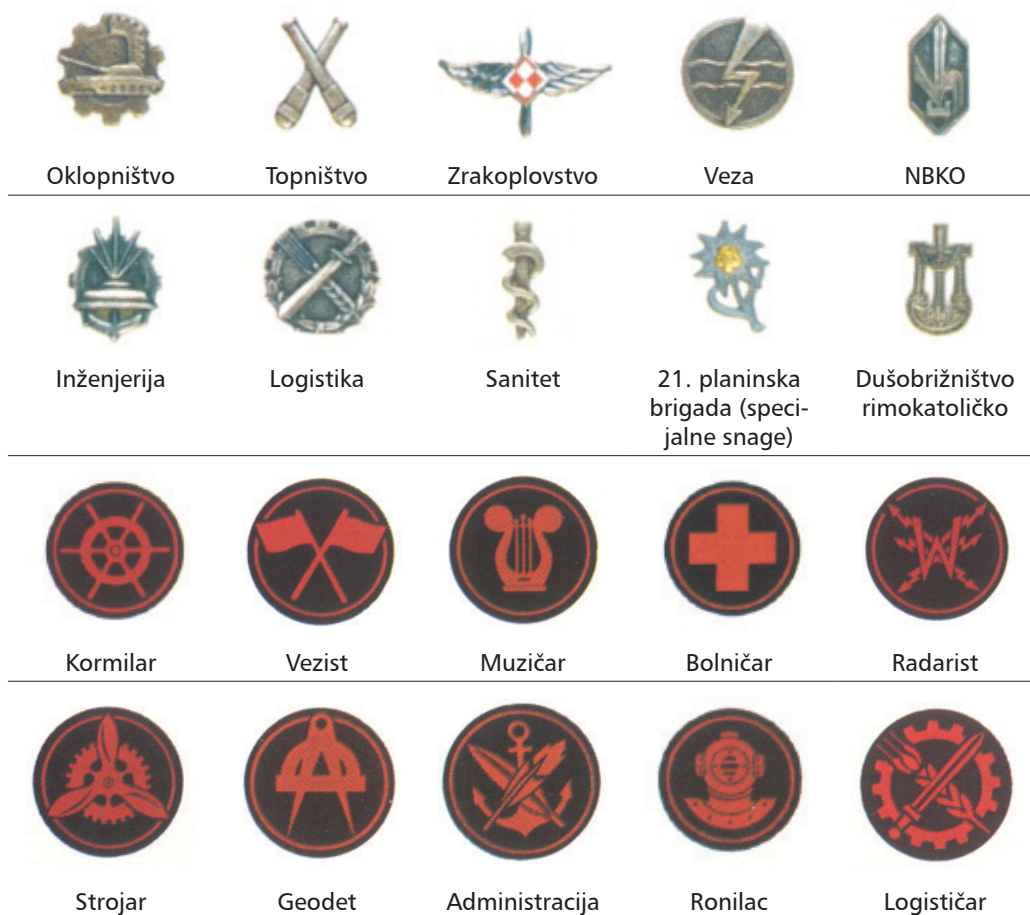

Vezist

Tehničar za naoružanje

Slika 23. Oznake pripadnosti rodovima u Norveškoj kopненоj vojsci (gore) i mornarici (dolje) (*Uniforminsignia*).

Slika 24. Oznake pripadnosti rodovima i strukama u Poljskoj kopненоj vojsci (gore) i mornarici (dolje). Izbor. (Ministerstwo Obrony Narodowej).

Tablica 7. Oznake rodova i struka u Oružanim snagama Republike Rumunjske.

Rod/struka	Boja	
Pješaštvo	crvena	
Topništvo	crvena	
Vojna policija	siva	
Oklopništvo	crna	
Logistika	ljubičasta	
Pravna struka	plava	
Sanitet	crvena	
Inženjerija	crna	
Planinske postrojbe	tamno zelena	
Padobranstvo	svijetlo plava	
Zrakoplovstvo	svijetlo plava	
Pomorstvo	crna	

Pješaštvo

Inženjerija

Željezničke
postrojbe

Vojna policija

Glazbena služba

NKBO

Padobranstvo

Zrakoplovstvo

Dušobrižništvo

PZO

Oklopništvo

Veza

Pravna služba

Zdravstvena
služba

Topništvo

Slika 25. Oznake pripadnosti rodovima u Oružanim snagama Slovačke Republike od 1993. godine (*Uniforminsignia*).

Tablica 8. Oznake rodova i struka u Oružanim snagama Švicarske. (* osim navedenog i rodovi/struke: Informiranje, Dušobrižništvo, Uzbunjivanje, Sport)

Rod/struka	Boja
Topništvo, Služba spašavanja	crvena
Oklopništvo	žuta
Pješaštvo	zelena
Inženjerija, Glavni stožer*	crna
Veza, Služba sigurnosti	siva
NBKO	žuto-siva
Teritorijalna obrana	narančasta
Sanitet	svijetlo plava
Zrakoplovstvo i PZO	tamno plava
Logistika	tamno crvena
Pravna služba	ljubičasta

Slika 25a. Oznake funkcije u OS Švicarske (izbor): meteorolozi u zrakoplovstvu, mosne trupe u inženjeriji, vezisti u sanitetu, grenadiri u vojnoj policiji (*Uniforminsignia*).

Oklopništvo

Promet

NBKO

Pravna

Inženjerija

Veza

Padobranstvo

Pješaštvo

Glazbena

Sanitet

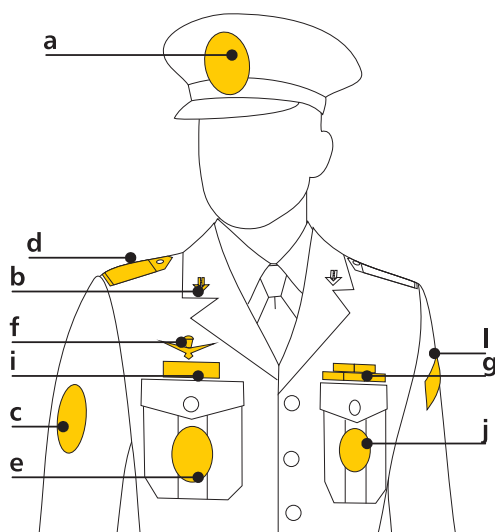

Topništvo

Zrakoplovstvo

Slika 26. Oznake pripadnosti rodovima u Oružanim snagama Ukrajine (*Uniforminsignia*).

Slika 27. Vojne oznake na službenoj odori časnika HKoV: a) oznaka pripadnosti OS RH (na kapi), b) oznaka pripadnosti grani HKoV (na suvratku), c) oznaka postrojbe (na desnoj nadlaktici), d) oznaka čina (na epoletama), e) oznaka najviše završene vojne škole (na desnom džepu), f) oznaka vojne vještine (iznad desnog džepa), g) zamjenice odličja i medalja (iznad lijevog džepa), h) tropletna vrpca (na ramenu, za pobočnika i vojne izaslanike – nije prikazana). Ostale oznake: i) oznaka prezimena (iznad desnog džepa), j) oznaka funkcije (na lijevom džepu), k) gumbi, l) zastava RH (na lijevoj nadlaktici, u misijama u inozemstvu).

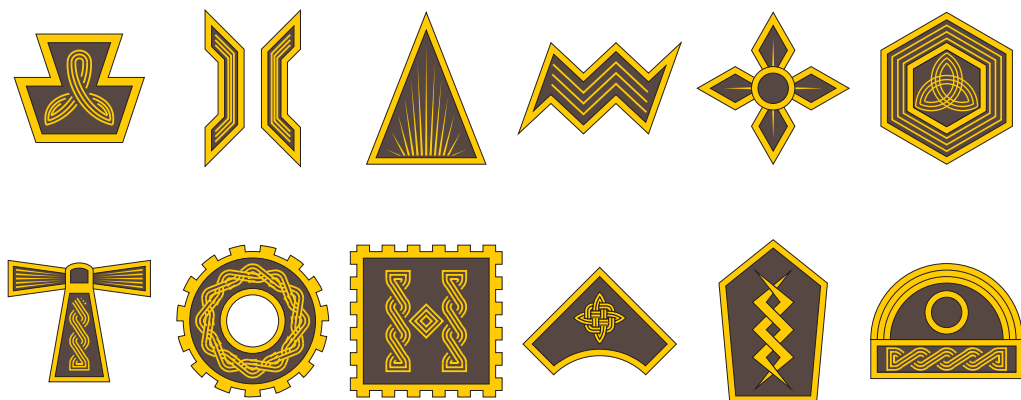

Slika 27a. Oznake pripadnika Vojnog ordinarijata: oznaka na suvratku, oznaka vojnog kapelana i oznaka generalnog vikara.

Slika 28. Prijedlog oznaka rodova i struka brg Eduarda Butrijera, ožujak 2001. godine, izbor: prvi red: pješaštvo, oklopništvo, topništvo, protuoklopništvo, opskrba; drugi red: tehnička, prometna, zdravstvo, personalna, komunikacija i veza.

Slika 29. Neki neprihvaćeni prijedlozi oznaka rodova, službi i struka OS RH, 2005. godine: topništvo, inženjerija, protuzračna obrana, veza, NBKO, služba motrenja i navođenja, tehnička služba, prometna služba, građevinska služba, opskrba služba, pravna struka, informatička struka, meteorološka struka (Ž. Heimer).

Slika 30. Neki neprihvaćeni prijedlozi oznaka rodova, službi i struka OS RH, 2006. godine: pješništvo, oklopništvo, topništvo, inženjerija, protuzračna obrana, NBKO, veza, vojna policija (Tomislav Kovačić).

Slika 31. Neki neprihvaćeni prijedlozi oznaka rodova, službi i struka OS RH, 2006. godine: pješništvo, topništvo, protuzračna obrana, oklopništvo, inženjerija, veza, NBKO, intendantska, prometna, financijska, meteorološka, hidrološka, protuzračna obrana u RZ, zrakoplovna, glazbena u RM.